

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Katedra věd o výchově

Specifika sociální práce ve věznicích

Bc. Jiří Ullwer

Diplomová práce

2019

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2016/2017

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Jiří Ullwer**
Osobní číslo: **H16423**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Resocializační pedagogika**
Název tématu: **Specifika sociální práce ve věznicích**
Zadávatel: **Katedra věd o výchově**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody představují specifickou situaci v životě člověka. Předkládaná diplomová práce analyzuje specifika sociální práce s obviněnými a odsouzenými v podmínkách věznic. Práce definuje v teoretické části výkon trestu odnětí svobody, jeho účel, resocializaci jako dominantní proces nápravy, cíle výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody. Uvedená problematika je rámována nejen resocializační pedagogikou, ale i penitenciaristikou a penologií a také možnostmi sociální práce s vymezenou cílovou skupinou. Empirická část práce analyzuje výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody z pohledu sociálních pracovníků pracujících ve věznicích, a to v širších i užších sociálních kontextech. Výsledky diplomové práce tak obohatí teorii i praxi resocializační pedagogiky.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- ČERNÍKOVÁ, Vratislava. Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-138-0.
- KALVODOVÁ, Věra. Trest odnětí svobody a jeho výkon. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-163-7.
- KONOPCZYŃSKI, Marek. Kryzys resocjalizacji czy(li) Sukces dziaań pozornych: refleksje wokó polskiej rzeczywistości resocjalizacyjnej. Warszawa: Pedagogium Wyższa Szkoa Nauk Spoecznych, 2013. ISBN 9788362902101.
- MATOUŠEK, Oldřich et. al. Encyklopedie sociální práce. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.
- POPELKA, Jiří. Penologie. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2932-8.
- RASZKOVÁ, Tereza a Stanislava HOFERKOVÁ. Kapitoly z penologie I. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. ISBN 978-80-7435-264-5.
- REICHEL, Jiří. Kapitoly metodologie sociálních výzkumů. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-3006-6.
- SOCHŮREK, Jan. Kapitoly z penologie. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007, 69 s. ISBN 978-807-3722-050.
- VÁLKOVÁ, Helena, Vratislava ČERNÍKOVÁ a Jana FIRSTOVÁ. Aktuální otázky vězeňství. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2014. ISBN 978-80-7251-426-7.
- Věznice: zpráva ze systematických návštěv Veřejného ochránce práv. Brno: Veřejný ochránce práv - ombudsman, 2016. ISBN 978-80-87949-25-2.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Adriana Sychrová, Ph.D.

Katedra věd o výchově

Datum zadání diplomové práce: **31. března 2017**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2018**

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

L.S.

Ing. Jaroslav Myslivec, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2017

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 9/2012, bude práce zveřejněna v Univerzitní knihovně a prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 13. 6. 2019

Jiří Ullwer

Poděkování:

Děkuji vedoucí své diplomové práce Mgr. Adrianě Sychrové, Ph.D. za konzultace a cenné rady poskytnuté při psaní mé diplomové práce.

Dále děkuji své rodině a všem, kteří mi při studiu byli oporou.

ANOTACE

Předkládaná diplomová práce se zabývá specifiky sociální práce ve výkonu trestu odnětí svobody ve věznicích v České republice. V jednotlivých kapitolách práce uvádí informace o základní terminologii, která je s touto problematikou spjata, pojednává o vězeňství a specifických skupinách odsouzených. Velmi důležitá je pro uchopení celé práce kapitola, která pojednává o sociální práci ve výkonu trestu odnětí svobody.

Empirická část práce se snaží popsat, jak je realizována sociální práce ve věznicích pohledem sociálních pracovníků. Výzkumnou technikou jsou polostrukturované interview.

KLÍČOVÁ SLOVA

Alternativní tresty, Probační a mediační služba, sociální práce, vězeňství, výkon trestu odnětí svobody.

TITTLE

Specifics of social work in prisons

ANNOTATION

This diploma thesis deals with the specifics of social work during executions of imprisonment in prisons in the Czech Republic. In particular chapters the thesis presents information about the basic terminology which is connected with this issue, it deals with the prison system and specific groups of convicts. For the proper understanding of the whole concept the chapter about social work during executions of imprisonment in prisons is of crucial importance.

The empirical part describes how social work in prisons is realized by the social worker's point of view. The research technique is a semi-structured interview.

KEYWORDS

Alternative punishments, Probation and mediation service, social work, prison service, execution of imprisonment

OBSAH

SEZNAM ILUSTACÍ A TABULEK	9
SEZNAM ZKRATEK	10
ÚVOD	11
1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	13
2 VĚZEŇSTVÍ JAKO INSTITUCE.....	16
2.1 Vězeňská služba České republiky	16
2.2 Vnější diferenciacie věznic	18
2.3 Výkon trestu odnětí svobody	19
2.4 Programy zacházení a SARPO	20
2.5 Výkon vazby	22
3 SPECIFICKÉ SKUPINY VE VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	24
3.1 Ženy, mladistvé ženy a matky s dětmi	25
3.2 Mladiství	25
3.3 Obtížně zařaditelní	28
3.4 Statistiky vězeňství v ČR.....	28
4 SOCIÁLNÍ PRÁCE VE VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	31
4.1 Právní rámec sociální práce ve věznicích	33
4.2 Sociální práce ve věznicích.....	37
4.3 Formy sociální práce s vězněnými osobami	39
4.4 Multidisciplinární tým	41
5 EMPIRICKÉ ŠETŘENÍ	43

5.1 Formulace hlavního a dílčích výzkumných cílů	43
5.2 Zvolená výzkumná strategie	44
5.3 Transformace cílů do tazatelských otázek	45
5.4 Volba výzkumného souboru	46
5.5 Popis průběhu výzkumu.....	47
6 ANALÝZA A INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT	49
6.1 Shrnutí výsledků empirického šetření.....	61
ZÁVĚR	63
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	66

SEZNAM ILUSTACÍ A TABULEK

Tabulka 1 – Výkon trestu odnětí svobody - zastoupení mužů a žen ve výkonu trestu.....	22
Tabulka 2 – Kázeňské tresty.....	25
Tabulka 3 - Počty vězňených osob v České republice k 20. 5. 2019.....	26
Tabulka 1 - Počty osob ve výkonu vazby v roce 2018.....	27
Tabulka 5 – Transformační tabulka cílů.....	43
Tabulka 6 – Informanté.....	44
Graf 1 - Počet pracovně zařazených osob ve Věznici Valdice v roce 2018.....	28
Obrázek 1- Mapa věznic a detenčních ústavů ČR.....	16

SEZNAM ZKRATEK

PMS – Probační a mediační služba České republiky

TŘ – Trestní řád č. 141/1961 Sb., v platném znění

TZ – Trestní zákoník č. 40/2009 Sb., v platném znění

VTOS – výkon trestu odnětí svobody

ÚVOD

Tématem předkládané diplomové práce jsou specifika sociální práce ve věznicích. Cílem práce je vytvořit jak na teoretické úrovni, tak na úrovni praktické komplexní přehled o tom, co vše vykonává a jaká specifika má sociální práce ve věznicích a to jak ve vazbě, tak ve výkonu trestu odnětí svobody.

Motivací k volbě tématu pro mě jsou specifika sociální práce v tak specifickém prostředí, jakým jsou věznice. Klasická sociální práce se může odehrávat v terénu nebo ve vymezených prostorách, nikdy se však nejedná o prostředí, ve kterém by klient trávil 24 hodin denně. Trestání je navíc pravděpodobně staré jako lidstvo samo (Schreiber, 2008) a dá se proto předpokládat, že trest, který se v průběhu historie trestání vykrytalizoval, by měl být efektivním řešením, které zajistí, že účel trestu bude plněn, v podstatě se domnívám, že trest odnětí svobody je trestem, který se nejvíce osvědčil z hlediska plnění funkcí trestu. V druhé řadě pak musí tato činnost ve věznicích pracovat s určitou izolací od původního sociálního prostředí. Oddělení od původního sociálního prostředí může být dle mého názoru v některých případech přínosné a znamenat možnost nového začátku v životě odsouzeného. Určitou odlišností je také, že u jiných cílových skupin se může stát, že je spolupráce s nimi přerušena – například pokud uživatel drog přestane navštěvovat K-centrum. Pro sociálního pracovníka ve věznici tak může být určitou výhodou, že ví, jaký čas má pro práci s klientem stanoven a má taky značné prostředky pro jeho motivaci.

Na úvod ještě zmíním, že výkon trestu odnětí svobody, kterému je práce věnována zejména, není jediným trestem, který může být odsouzeným uložen. Vedle trestu odnětí svobody jsou často ukládány ve vybraných případech alternativní tresty, které vychází z principu restorativní justice. V České republice je dohledem nad alternativními tresty pověřována Probační a mediační služba, kterou v diplomové práci rovněž zmiňuji.

Teoretická část práce je věnována tématu vězeňství, je zde charakterizována vězeňská služba, vnější a vnitřní diferenciaci věznic, výkon trestu odnětí svobody a vazby, rozdělení skupin ve výkonu trestu odnětí svobody a sociální práce s vězni.

V této oblasti je zejména nutné uvědomit si odlišnosti vazby a trestu odnětí svobody. Jak vyplývá z TZ, trest odnětí svobody je nařízen člověku, který je odsouzený – je nad tím tedy pravomocný odsuzující rozsudek, kterým bylo rozhodnuto o jeho vině a proti němuž již nelze podat řádný opravný prostředek. V praxi to znamená, že obviněný je propuštěn z vazby ve chvíli, kdy pominou vazební důvody.

Trest odnětí svobody je vymezen v Trestním zákoníku a to včetně sazeb u jednotlivých trestných činů. Sazba se vždy pohybuje v určitém rozmezí, plus je možnost mimořádného snížení nebo mimořádného zvýšení (dle § 58 odst. 1 a odst. 2 Trestního zákoníku). Právní úpravu mimořádného zvýšení nalezneme v § 59 Trestního zákoníku. Specifický je trest odnětí svobody s podmíněným odkladem výkonu, ten lze uložit pouze tam, kde trest odnětí svobody nepřevyšuje 3 roky, zkušební doba pak činí 1 až 5 let a ukládá se vždy s ohledem na osobu pachatele a jeho poměry (§ 81 a § 82 Trestního zákoníku).

Empirické šetření si klade za cíl analyzovat sociální práci ve věznicích z pohledu sociálních pracovníků věznic. Cíle bude dosaženo pomocí rozhovorů se sociálními pracovníky věznic. Získané informace budou propojovat také s poznatky o sociální práci ve věznicích, které uvádí odborná literatura.

1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ

Vazba – se řídí zákonem o výkonu vazby č. 293/1993 Sb., v platném znění. Ve vazbě je osoba, u které nebyla ještě pravomocně odsouzena, avšak soud rozhodl o vazbě, neboť došlo ke splnění zákonných důvodů pro vzetí do vazby (např. vazba útěková).

Věznice – v tuto chvíli se jedná o věznice s ostrahou nebo se zvýšenou ostrahou. : Soud v souladu s Trestním zákoníkem zařadí do různých druhů věznic pachatele podle následujících kritérií:

- s ostrahou pachatele, u kterého nejsou splněny podmínky pro zařazení do věznice se zvýšenou ostrahou,
- se zvýšenou ostrahou pachatele, kterému byl uložen výjimečný trest (§ 54), kterému byl uložen trest odnětí svobody za trestný čin spáchaný ve prospěch organizované zločinecké skupiny (§ 108), kterému byl za zvlášť závažný zločin (§ 14 odst. 3) uložen trest odnětí svobody ve výměře nejméně osm let, nebo který byl odsouzen za úmyslný trestný čin a v posledních pěti letech uprchl nebo se pokusil uprchnout z vazby, z výkonu trestu nebo z výkonu zabezpečovací detence.

Obviněný – je v této práci zmiňován nejčastěji v souvislosti, že se jedná o člověka, jež je vzat do vazby. Jedná se o postavení, které obvykle předchází procesnímu postavení odsouzeného (Drašík et. al., 2015).

Oběť trestného činu – pojetí oběti vychází ze zákona č. 43/2013 Sb. o obětech trestných činů. Obětí se rozumí *fyzická osoba, které bylo nebo mělo být trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil. Byla-li trestným činem způsobena smrt oběti, považuje se za oběť též její příbuzný v pokolení prímém, sourozenec, osvojenec, osvojitel, manžel nebo registrovaný partner nebo druh nebo osoba, které oběť ke dni své smrti poskytovala nebo byla povinna poskytovat výživu. Je-li těchto osob více, považuje se za oběť každá z nich.*(§ 2 zákona č. 43/2013 o obětech trestných činů).

Odsouzený – pachatel, proti kterému nabyl právní moci odsuzující rozsudek (Drašík et. al., 2015).

Dělení trestných činů – na tomto místě uvádím pro snazší orientaci v textu dělení trestných činů. Ty se dělí na **přečiny** – což jsou nedbalostní trestné činy a úmyslné trestné činy, na které zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let. Trestné činy, které nejsou přečiny, jsou **zločiny**, případně **zvlášť závažné zločiny** (trestné činy, na které zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně deset let). **Provinění** je pak trestný čin, který spáchal mladistvý (osoba ve věku 15 – 18 let) a **čin jinak trestný** je trestný čin, který spáchalo dítě – tedy osoba mladší 15 let, která není trestně odpovědná. Definice se prolínají Trestním zákoníkem č. 40/2009 a Zákonem o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb., v platném znění.

Mladiství je pak skupina, která v sobě spojuje kategorii dítě a mladistvý (Drašík et. al., 2015).

Probační a mediační služba České republiky (dále jen PMS) – PMS je státní organizací, která zajišťuje realizaci alternativních trestů. Alternativními tresty rozumíme tresty, které nejsou spjaté s odnětím svobody – patří sem například obecně prospěšné práce, dohled probačního úředníka, podmíněné propuštění s dohledem nebo dnes díky elektronickému monitorovacímu systému velmi diskutovaný trest domácího vězení (PMS ČR, 2019).

V souvislosti s vězeňstvím a nejrůznějším pojetím trestů se často setkáme s pojmem sociální ochrana. Sociální ochrana je „*zastřešující název pro okruh problémů, zákonitostí a vztahů, které vznikají od momentu konfliktu jedince se zákonem včetně reakcí společnosti na toto jednání a jejich účinků na pachatele až po jeho reintegraci do společnosti za působení institucí státních i nestátních. Pojednává o uvedeném okruhu problémů a integruje aspekty právní, sociální, psychologické, pedagogické a preventivní*“ (Černíková et. al., 2008, s. 9). Pojem sociální ochrana je tedy nadřazený a má širší pojetí než samotné vězeňství. Pojem vězeňství lze považovat za jednu z jeho součástí.

K dalším příbuzným disciplínám patří také právní věda, konkrétně právo trestní, které stanoví, které skutky jsou trestnými činy a jaké sankce je za ně možné uložit. Stanoví také velmi důležité zásady, které je nutné při trestním řízení dodržovat.

Další příbuznou vědou je penologie. Název tohoto oboru vychází z latinského slova poena – neboli odplata. Z toho lze odvodit obor penologie, která je „*naukou o trestu a trestání a jejich účincích. Zkoumá efektivnost všech druhů trestu, ale obzvláště výkon trestu odnětí svobody*“ (Černíková et. al., 2008, s. 10). Dále také zkoumá „*sociálně psychologické procesy, jevy, vztahy a zákonitosti, které vznikají v důsledku aplikování trestu*“ (Tamtéž, s. 10). Z uvedeného vyplývá, že právě penologie je vědou, která se snaží do určité míry srovnávat tresty alternativní a trest výkonu odnětí svobody.

Penologie a kriminologie mají mezi sebou základní rozdíl – penologie je vědou aplikovanou a kriminologie naopak obecnou. Kriminologie zkoumá z nejrůznějších úhlů kriminalitu. Často je zaměňována s kriminalistikou, což je věda, která se zabývá metodami odhalování a vyšetřování trestné činnosti (Munková, 2001).

Další disciplínou, která souvisí s tématem, je penitenciární pedagogika. Ta se zabývá možnostmi a zvláštnosti pedagogického působení na osoby ve výkonu trestu odnětí svobody. Můžeme se setkat také s pojmy penitenciární psychologie, penitenciární psychiatrie, sociologie apod.. Vždy se jedná o disciplínu, jejíž název je uveden na druhém místě, která je zaměřena na zkoumání specifik své problematiky ve výkonu trestu odnětí svobody. Obvykle jsou tyto disciplíny také zaměřeny tak, aby pachatelé pomohly začlenit se do života po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody v souladu s normami společnosti (Černíková et. al., 2008).

Stručně ještě zmíním poslední disciplíny tzv. forezní. Jedná se o širokou skupinu disciplín, kam řadíme např. forezní balistiku, forezní genetiku či forezní psychologii, které se užívají, aby došlo k posouzení důkazu, ověření a vyšetření trestného činu.

2 VĚZEŇSTVÍ JAKO INSTITUCE

Vězeňství je institucí, se kterou se společnost setkává již od novověku (Matoušek et. al., 2015). Má s ní proto již bohaté zkušenosti a vyskytuje se napříč systémy trestní justice po celém světě.

Principem vězeňství je omezení osobní svobody jedince, které je následkem nějakého nežádoucího jednání. V České republice je současné vězeňství zajištěno Vězeňskou službou.

2.1 Vězeňská služba České republiky

Na úvod bych rád uvedl, že Vězeňská služba je organizačně podřízena Ministerstvu spravedlnosti a jejím hlavním úkolem je zajistit státní správu vězeňství, a to jak na úrovni výkonu vazby tak na úrovni výkonu trestu odnětí svobody (Černíková et. al., 2008).

„Práci ve vězeňství je třeba považovat za druh státní služby a vězeňský personál za státní úředníky s velkým rozsahem sociální práce“ (Tamtéž, s. 71). Z této skutečnosti vychází i jedna z dalších kapitol, která se zabývá právě sociální prací s odsouzenými.

Vězeňská služba je legislativně upravena zákonem č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci České republiky v platném znění. V tomto zákonu jsou uvedeny úkoly Vězeňské služby, její organizační struktura, povinnosti i oprávnění příslušníka justiční stráže, povinnost vést evidenci osob, které se nachází ve výkonu zabezpečovací detence, vazby a ve výkonu odnětí svobody a také upravuje hospodářskou činnost Vězeňské služby.

K hlavním úkolům Vězeňské služby patří správa a ostraha věznic a ústavů pro výkon zabezpečovací detence, předvádí a eskortuje osoby ve výkonu trestu, vede evidenci osob ve výkonu vazby, odnětí svobody a zabezpečovací detence, je ekonomicky činná a zajišťuje zaměstnávání vězňů, realizuje vzdělávání příslušníků, výzkumy v oblasti penologie a mnoho dalšího.

„Úkoly vězeňské služby zajišťuje vězeňská stráž, justiční stráž, správní služba, Institut vzdělávání a pověřené orgány Vězeňské služby“ (Raszková, Hoferková, 2013, s. 63).

Vězeňská stráž „...střeží, převádí a eskortuje osoby ve výkonu vazby a trestu odnětí svobody“ (Tamtéž, s. 63). Dále také střeží věznice a „...člení se zejména na strážní, dozorcí a eskortní směny, popřípadě též na skupiny psovodů a dopravní referát“ (Tamtéž, s. 63).

Justiční stráž zajišťuje bezpečnost a klid v budovách soudu a státních zastupitelství a dále také bezpečnost při výkonu některých rozhodnutí v případech, kde to přímo umožňuje zákon (Tamtéž).

Dalšími zmiňovanými orgány Vězeňské služby se více nezabývám, neboť se domnívám, že se s nimi v takové míře běžný občan neseťkává a nemají takový vliv přímo na výkon vazby nebo trestu odnětí svobody.

Někteří autoři správně uvádí, že „ve vazebních věznicích i věznicích se přes veškerou snahu personálu o jejich minimalizaci vyskytují jevy, které jsou v rozporu se snahami o korekci chování a postojů vězňů...negativní jevy a rizika jsou zejména:“

- „vzájemná demoralizace vězňů, jako důsledek prizonizace;
- posilování otrlosti, lhostejnosti, podlézavosti jako pseudoadaptčních mechanismů;
- Zpřetrhání sociálních vztahů nejen neúčinných, ale hlavně sociálně užitečných (rozbití rodiny);
- Sociální stigmatizace;“
- Rozvoj komplexu méněcennosti či také zkušenost s homosexuálním sexem, riziko kontaktu s drogami a favorizace a glorifikace asociálních a antisociálních forem chování“ (Černíková et. al., 2008, s. 115).

Jevem, o kterém se hovoří v souvislosti s vězením, je také často šikana, která má ve vězení vysokou latenci a má velkou variabilitu podob (Tamtéž).

Níže uvádím mapu věznic a detenčních ústavů v ČR.

Obrázek 2- Mapa věznic a detenčních ústavů ČR

Zdroj: Barochová, 2012, s. 10

2.2 Vnější diference věznic

Výkon trestu odnětí svobody upravuje v současnosti Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů. Tento zákon v § 2 stanoví, že „účelem výkonu trestu odnětí svobody je prostředky stanovenými tímto zákonem působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a po propuštění, aby vedli život v souladu s právními normami“ (Sochůrek, 2007).

Zmíněný zákon také stanoví pravidla umístování odsouzených – ženy jsou umístovány odděleně od mužů, odděleně jsou také umístěni vězni, u kterých je obava z infekčního onemocnění. Dále jsou zpravidla odděleni – mladiství, ženy, matky nezletilých dětí, odsouzení trvale pracovně nezařaditelní, odsouzení s duševními poruchami a poruchami chování, odsouzení, jež podstupují doživotní trest odnětí svobody a odsouzení cizinci.

Výkon trestu je vykonáván ve věznicích s ostrahou nebo se zvýšenou ostrahou, kdy v rámci jedné věznice může docházet ještě k další vnitřní diferenciaci.

Pokusím se také vysvětlit, k čemu slouží diferenciaci věznic a jaká je filozofie této diferenciaci – je otázkou na základě čeho poslat odsouzeného do věznice s přísnějším režimem. Jednak se nabízí posouzení podle újmy, což by znamenalo, že čím závažnější je újma způsobená trestnou činností, tím přísnější bude trest, případně také věznice, ve které bude vykonáván. Druhým hlediskem, které se z velké části při rozhodování o typu věznice uplatňuje, je zhodnocení rizika, že vězeň bude chtít z věznice uprchnout, čemuž je potřeba zabránit, neboť útěk by bezesporu vedl k páchání další trestné činnosti (Lata, 2007).

2.3 Výkon trestu odnětí svobody

Trest odnětí svobody připraví odsouzeného o jeho osobní svobodu, tím se odlišuje od dalších tzv. alternativních trestů. Výkon trestu se ukládá buďto ve věznici s ostrahou nebo se zvýšenou ostrahou (§ 56 TZ).

Trest odnětí svobody se ukládá nejvýše na 20 let, jestliže nejde o mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody (§ 59 TZ). Za trestné činu, u nichž horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřevyšuje 5 let, lze uložit nepodmíněný trest odnětí svobody jen za podmínky, že by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k tomu, aby pachatel vedl řádný život (§ 55 TZ) Trest sám o sobě pak může být zpřísněn formou kázeňských trestů přímo za zdmi věznice (Lata, 2007).

Návštěvy odsouzených pak mají pravidla následující: (1) realizovány jsou návštěvy pouze blízkých osob (vymezeno v novém občanském zákoníku č. 89/2012 Sb., ve znění pozdějších novel), (2) rozloučení může probíhat běžným společenským způsobem, pověřený zaměstnanec může povolit pochování dítěte, (3) pokud je riziko, že by došlo k pronášení nepovolených věcí, je návštěva ukončena, (4) termíny návštěv stanoví ředitel věznice – bližší plán pak konkrétní vězeňský vychovatel, (5) návštěvy probíhají v rozsahu 2x90 minut za kalendářní měsíc. Odsouzení mají právo na přijetí balíku, jeho hmotnost musí být do 2 kg a obsahovat

smí věci osobní potřeby nebo potraviny (VS ČR, Vazební věznice Praha Ruzyně, 2019).

Účelem návštěv je především snaha, aby mohly být zachovány vazby zejména rodinné, které odsouzený mimo věznici má. Pokud by totiž došlo k jejich zpřetrhání, je to další faktor, který může odsouzeného podpořit v páchání trestné činnosti – jednoduše proto, že by neměl, co ztratit.

Výkon trestu odnětí svobody umožňuje také zmírnit uložený trest odnětí svobody – tento institut se nazývá podmíněné propuštění. Zmírnění spočívá v tom, že není nutné trest odnětí svobody vykonat v plné výši. Je možné o něj požádat po „*výkonu poloviny uloženého trestu, pokud odsouzený ve výkonu trestu svým chováním a plněním povinností prokázal polepšení a může se od něho očekávat, že v budoucnu povede řádný život, nebo přijme-li soud záruku za dovršení nápravy odsouzeného*“ (Lata, 2007, s. 106). Na závěr uvedu pouze krátce poznámku, že zmiňovaná poloviční doba pro podmíněné propuštění neplatí u některých závažných trestných činů, ve vybraných případech lze žádat o podmíněné propuštění až po vykonání dvou třetin trestu (TZ).

Osoby ve VTOS mohou být také pracovně zařazené, stane se tak na základě rozhodnutí ředitele věznice, tomu však předchází doporučení odborníků z řad personálu. Zvažován je samozřejmě také zdravotní stav odsouzeného a jeho intelektuální způsobilost práci vykonávat. „*Povinnost pracovat se nevztahuje na odsouzené, kteří jsou starší 65 let, plně invalidní nebo s aktuálními zdravotními problémy*“ (Černíková et. al., 2008, s. 102 – 103). Pokud klient nesplňuje kritéria proto, aby nebyl pracovně zařazen, a k jeho pracovnímu zařazení dojde, považuje se „*odmítnutí práce odsouzeným, který byl do práce zařazen, je závažným porušením povinností odsouzeného, za něž se zpravidla uloží kázeňský trest*“ (Tamtéž, s. 103).

2.4 Programy zacházení a SARPO

Programy zacházení jsou zpracovávány za účelem, aby vězně připravily na život na svobodě, „*každému vězni má být stanoven individuálně a v průběhu jeho plnění je*

aktualizován. Součástí programu zacházení jsou pracovní, sociální, vzdělávací a volnočasové aktivity; v rámci programu zacházení může být pachatel zařazen do speciálního programu ve věznici“ (Matoušek a kol., 2013, s. 485). Zmiňovaný speciální program může zahrnovat například léčbu závislostí, může být zaměřen na práci s pachateli násilných trestných činů apod. Z vyhodnocení programu pak mohou pro odsouzeného plynout benefity – například možnost pracovního zařazení mimo věznici. Druhý stupeň tvoří pracovníci, kteří vykonávají přímou práci s odsouzenými. Posledním jsou pracovníci, kteří chod Vězeňské služby zajišťují administrativně.

Program zacházení je také upraven v § 41 v odst. 1 je přímo uvedeno, že *program zacházení se zpracovává na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti. Výstupem je zpráva o odsouzeném, jejíž obsah je považován za důvěrný. Program zacházení obsahuje cíl, na kterém by měl odsouzený pracovat, a také četnost a způsob vyhodnocení plnění těchto cílů. V některých případech se pro stanovení programu zacházení vychází také z informací, které pochází z vnějšího prostředí věznice. Cílem je pak nastavit cíle podle toho, aby se odsouzený mohl stát plnohodnotnou součástí společnosti a fungovat po skončení trestu odnětí svobody (zákon o VTOS, § 41 - 42).*

Černíková (et. al., 2008, s. 102) k programům zacházení uvádí, že se jedná o vyjádření určitého obsahu zacházení s odsouzenými. Aktivitami, které programy zacházení obsahují „1) *pracovní aktivity, které obsahují zaměstnávání; práce potřebné ke každodennímu provozu věznice; pracovní terapie vedené zaměstnanci Vězeňské služby. 2) vzdělávací aktivity – vzdělávací aktivity realizované vzdělávacím střediskem Vězeňské služby; dokončení základního vzdělání, profesní příprava; 3) speciální výchovné aktivity – jde o speciální individuální a skupinové pedagogické a psychologické působení prováděné specialisty (pedagogy, psychology, terapeuti ...); 4) zájmové aktivity a 5) oblast aktivit zaměřujících se na utváření vnějších vztahů – rozvíjení kontaktů s vnějším světem, rozvíjení znalostí, dovedností, které jsou potřebné v občanské společnosti.*“

2.5 Výkon vazby

Výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody mají k sobě velmi blízko – mají společný cíl, a to „*zadržení/izolaci osoby v uzavřeném prostoru věznice. Tím však způsobuje obrovský zásah do občanských práv a svobod obviněných osob*“ (Raszková, Hoferková, 2013, s. 76).

V České republice je tento institut legislativně ukotven až od roku 1994, od tohoto roku je také zakotven institut presumpce neviny (Hála, 2006 in Raszková, Hoferková, 2013, s. 76).

Pro výkon vazby také na rozdíl od VTOS platí, že během výkonu vazby smí být obviněný podroben jen těm omezením, která jsou nutná ke splnění účelu vazby z hlediska jejího důvodu, a k zachování stanoveného vnitřního pořádku a bezpečnosti (Zákon č. 293/1993 Sb. o výkonu vazby).

Ohledně návštěv obviněných platí tato pravidla:

- pouze v pracovních dnech
- návštěvy se mohou účastnit nejvýše 4 osoby
- na návštěvu je nárok pouze 1x za 2 týdny a její délka je nejvýše 90 minut
- při návštěvě může obviněný přijmout balíček a provádět změnu do civilního oděvu
- o návštěvu žádá obviněný. Výjimkou tvoří návštěvy ustanovených obhájců, které jsou realizovány 7 dnů v týdnu v jakoukoliv denní dobu. Obvinění mají právo na přijetí, jeho hmotnost je do 2 kg a obsahuje věci osobní potřeby nebo potraviny (VS ČR, Vazební věznice Praha Ruzyně, 2019).

Český právní řád rozlišuje tři typy vazby, a to útěkovou, předstižnou a koluzní – tyto důvody nalezneme popsány v § 67 Trestního řádu. Útěková vazba je v případech, kdy je důvodná obava, že obviněný uprchne. Předstižným vazebním důvodem se dle TZ rozumí, že by odsouzený mařil objasnění trestného činu, čím se rozumí také ovlivňování svědků. Koluzní důvod vazby pak představuje situaci, kdy

vazba zabraňuje obviněnému, aby opakoval trestnou činnost, nebo aby dokončil skutek, který připravoval nebo kterým hrozil (Razsková, Hoferková, 2013).

Výkon vazby není svázán tolika pravidly, ve výkonu trestu odnětí svobody naopak panuje pevný řád. Věznice mají výkon trestu odnětí svobody a výkon vazby vždy odděleně. Obvinění nemají zpracován program zacházení, důvod je logický a již zmiňovaný – presumpce jejich nevinu, a to i v případech, kdy vinu sami uznávají. Obvinění mají právo, ale nikoliv povinnost pracovat. Tyto skutečnosti vychází ze zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

Obviněný má právo většího množství návštěv či také přijímání balíčků.

3 SPECIFICKÉ SKUPINY VE VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

Odsouzenými osobami se rozumí v souladu s TZ ti, proti kterým nabyl právní moc odsuzující rozsudek a kterým byl nařízen výkon trestu. Obviněné osoby jsou v terminologii odnětí svobody takové osoby, které jsou ve vazební věznici, vzhledem k presumpci neviny je na ně pohlíženo jako na nevinné, i když je jasné, že museli naplnit některý z vazebních důvodů a soud rozhodl o jejich uvěznění.

Muži ve výkonu trestu odnětí svobody jsou typickou skupinou – typickou si dovolím říci proto, že jich je ve výkonu trestu odnětí svobody o poznání více, než žen.

Tabulka 2 - Výkon trestu odnětí svobody - zastoupení mužů a žen ve výkonu trestu

měsíc	s ostrahou nízký stupeň		s ostrahou střední stupeň		s ostrahou vysoký stupeň		se zvýšenou ostrahou	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
leden	659,70	126,65	6139,00	746,17	10702,00	573,00	975,22	29,04
únor	726,35	163,45	6037,60	708,15	10752,70	589,15	976,80	29,00
březen	744,24	183,62	5926,00	679,76	10842,81	603,67	975,62	29,86
duben	768,90	184,10	5817,48	664,76	10894,43	602,10	983,76	30,52
květen	787,76	173,48	5693,14	667,24	10938,10	603,76	981,00	30,67
červen	814,33	174,43	5607,43	656,95	10698,76	615,76	975,29	30,33
červenec	839,40	177,80	5487,10	656,60	10977,15	607,80	971,15	30,85
srpen	860,17	182,52	5430,74	654,87	10968,76	613,22	979,39	31,74
září	855,89	192,53	5355,74	649,21	10997,15	628,89	979,68	33,47
říjen	828,57	194,83	5268,26	646,00	10968,22	628,26	991,61	32,65
listopad	831,55	199,91	5185,14	629,00	11010,82	623,00	1003,36	31,50
prosinec	839,33	201,61	5129,67	629,11	10990,22	632,00	1011,78	30,06

Zdroj: Statistická, ročenka (2018)

Je potřeba si uvědomit, že osoby ve výkonu trestu nemusíme pouze diferencovat, můžeme se podívat i na to, co mají společné – jedná se o určité psychické a osobnostní zvláštnosti, kterými se odlišují od běžné populace.

V podstatě se jedná o postižení dvou hlavních otázek: „*Jaká je motivace, struktura potřeb a hodnotový systém pachatelů trestných činů a zda lze na základě odlišností v psychických vlastnostech a projevech definovat jednotný osobnostní model pachatele*“ (Vágnerová, 2004 in Fischer, 2006, s. 31). V osobnosti pachatele

najdeme obvykle zvýšenou impulsivitu a reaktivitu, absenci adekvátní zpětné vazby na chování a prožívání, dále také rigiditu myšlení. Vyskytuje se také určitá lenost nad situací uvažovat, typickým rysem je také bezohlednost, agresivita a určitá zatvrzelost (Fischer, 2006).

3.1 Ženy, mladistvé ženy a matky s dětmi

Patrně nejznámější věznicí pro ženy je u nás Věznice Světlá nad Sázavou. V této věznicí odpykávají svůj trest také odsouzené mladistvé ženy a ženy, které pečují o dítě do jednoho roku věku. Jedná se o věznicí s ostrahou, která je vnitřně diferencováno na část určenou pro matky s nezletilými dětmi a na část pro ženy, které jsou trvale pracovní nezařaditelné.

Koncepce práce by vždy měla odrážet specifika dané skupiny odsouzených. „*Důležité místo v programu mají aktivity, kdy mohou odsouzené ženy uplatnit své přirozené schopnosti a dovednosti*“ (Vězeňská služba České republiky, 2016). V rámci volnočasových aktivit mohou odsouzené ženy také vytvářet nejrůznější hračky a oblečky, které pak poskytují dětem do dětských domovů.

Výzkumy ukazují, že pokud má odsouzená ve výkonu trestu možnost vychovávat své dítě a upevňovat své rodičovské kompetence, významně se snižuje riziko recidivy.

Pro ženy (nikoliv pro matky s dětmi) je tu také například Domov sv. Karla Boromejského, což je objekt Vazební věznice Praha Ruzyně.

3.2 Mladiství

Mládeží se dle zákona č. 218/2003 o soudnictví ve věcech mládeže rozumí jak děti, tak osoby mladistvé. Za dítě je považována osoba ve věku do patnácti let věku. Pojmem mladistvý se pak označuje osoba starší patnácti let, která ještě nedovršila plnoletosti. Zákon též pracuje s pojmem věk blízký věku mladistvého, který nebudu blíže popisovat, neboť jej považuji za nepřilíš často užívaný. Pojem mládež tedy zahrnuje souhrnně osoby do osmnácti let.

Pro mládež jsou stanoveny zákonem specifické trestní sazby, které jsou obvykle poloviční, než je tomu u dospělých, opět tu však jsou některé výjimky. Trestný čin, který spáchá mladistvý, se nazývá proviněním. Tato terminologie je důležitá, neboť se vyskytuje napříč celým zákonem o soudnictví ve věcech mládeže.

Je celá řada tzv. alternativních trestů, které lze mládeži uložit, příkladem je například dohled probačního úředníka, probační program, omezení nestýkat se s určitými osobami nebo nenavštěvovat určitá místa a akce, trestní opatření, kam patří například obecně prospěšné práce, peněžité opatření a další. Mladistvým lze uložit také zmiňovaný výkon trestu odnětí svobody, a to buď nepodmíněně, nebo jej podmíněně uložit se zkušební dobou (tzv. podmíněné odsouzení).

U mladistvých tedy užíváme termín trestní opatření. Po zkrácení trestní sazby dle výše uvedeného pravidla platí, že dolní hranice snížené trestní sazby nesmí převyšovat jeden rok a horní trestní sazba pak nepřevyšuje pět let. Přísnější trest lze uložit jen tam, kde trestní zákoník umožňuje uložit výjimečný trest, a to pouze při splnění dalších podmínek (Ščerba, Coufalová, 2016).

Je pravdou, že tento trest nelze považovat u mladistvých za běžný. Kriminologické výzkumy mimo jiné ukazují, že tento trest má pro mladistvé celou řadu negativních vedlejších účinků. Výzkumy dokládají, že trest odnětí svobody vede velmi často k recidivě, a to u více než poloviny mladistvých odsouzených. (Ščerba, Coufalová, 2016, s. 163). Pouze ve stručnosti zmíním, že z těchto důvodů jsou využívány tzv. odklony v trestním řízení. Ty „*představují jednu z forem sankčních opatření, jde o procesní prostředky reakce na spáchaný trestný čin a lze je vnímat jako procesní protějšky hmotněprávních (alternativních sankcí)*“ (Ščerba, Coufalová, 2016, s. 37). Cílem odklonu je zrychlit a zefektivnit vyřízení celé věci. Trestní věc je tak rozhodnutím příslušného orgánu ukončena a trestní stíhání zastaveno (Šámal et. al., 2013 in Ščerba, Coufalová, 2016).

K výkonu trestního opatření trestu odnětí svobody jsou v České republice určeny věznice – pro mladistvé muže ve Všehrdech a v Opavě; pro mladistvé dívky pak ve Světlé nad Sázavou, trestní oddělení je zřízeno také v Pardubicích. Ve věznici ve Všehrdech je oddělení pro mladistvé muže (VS ČR, Věznice Všehrdy, 2019).

Ve výkonu trestu může dojít k udělování nejrůznějších kázeňských trestů, ale také odměn. Jiné se pochopitelně vztahují na mladistvé a jiné na dospělé odsouzené.

Tabulka 3 - Kázeňské tresty

Kázeňský trest	odsouzený	
	mladistvý	dospělý
důtka	ano	ano
snížení kapesného o 1/3	až na 2 měsíce	až na 3 měsíce
zákaz přijetí jednoho balíčku v kalendářním roce	ano	ano
pokuta do výše 1000,-Kč	ne	ano
propadnutí věci	ano	ano
umístění do uzavřeného oddělení s výjimkou doby stanovené k plnění programu zacházení	až na 14 dnů	až na 28 dnů
celodenní umístění do uzavřeného oddělení	až na 10 dnů	až na 20 dnů
umístění do samovazby	až na 10 dnů	až na 20 dnů
odnětí výhod vyplývajících z předchozí kázeňské odměny	ano	ano

Zdroj: Černíková et. al., 2008, s. 109

„Výkon trestního opatření odnětí svobody u mladistvých se intenzivněji zaměřuje na naplnění jeho výchovně integrativní funkce“ (Černíková et. al., 2008, 109) Činí tak pomocí specifických programů, a to i ve výkonu vazby – tento fakt je naplňován i pomocí odlišné vnitřní diferenciací. „V programech zacházení mají prioritní místo vzdělávací činnosti“ (Černíková et. al., 2008, s. 111).

Je pozoruhodné zamyslet se nad rozčleněním uváděných skupin a také na vydělení skupiny mladistvých. Pozoruhodné už tím, že „značný význam pro kriminální chování má věk...téměř 90 % vězeňské populace tvoří mladí muži ve věku do 26 let. Převážnou část vícevězňených jedinců a recidivistů tvoří osoby ve věku do 30 let“ (Vágnerová, 2004 in Fischer, 2006, s. 23).

3.3 Obtížně zařaditelní

Kromě již definovaných skupin obviněných/odsouzených do věznic přichází také osoby vysokého věku, lidé invalidní či chronicky nemocní (Lešková, 2013).

Osoby ve vysokém věku (nad 65 let) či osoby nemocné nemohou být například pracovně zařazeni (Černíková, 2008). Jako nezvyklý nebo zvláštní se může jevit i fakt, že osoby invalidní jsou ubytovány mimo zázemí „neinvalidních“ vězňů (VS ČR, Věznice Ostrav, 2019). Specifické oddělení je také zřízeno například pro osoby s mentální retardací (Veřejný ochránce práv, 2016). V některých případech může z důvodu nemoci také soud rozhodnout o přerušení trestu – specifickou skupinou jsou také těhotné ženy, které by měly být ve výkonu trestu odnětí svobody. Specifik je opravdu hodně a vždy je kladen důraz především na důstojné podmínky během naplňování výkonu trestu odnětí svobody. U osob s duševní poruchou má například Vězeňská služby povinnost terapeutického působení (Generální ředitelství VS ČR, 2019).

3.4 Statistiky vězeňství v ČR

Níže uvedu několik statistik, které se váží k aktuální situaci ve výkonu trestu odnětí svobody a také k výkonu vazby.

Tabulka 4 - Počty vězňených osob v České republice k 20. 5. 2019

Stav k 20. 5. 2019	Muži	Ženy	Mladiství	Cizinci	Celkem
Počet vězňených osob	19650	1683	85	1781	21622
Počet obviněných	1641	105	22	503	1746
Počet odsouzených	17929	1569	63	1249	19498
S ostrahou nízký	827	221		59	1048
S ostrahou střední	5062	613		257	5675
S ostrahou vysoký	10914	701		794	11615
Se zvýšenou ostrahou	1068	29		136	1097
Počet doživotně odsouzených	43	3			46

Zdroj: VS ČR, Informační servis, 2019

Tabulka 5 - Počty osob ve výkonu vazby v roce 2018

Měsíc	Dospělí		Mladiství		Úhrnem		Celkem
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	
leden	1 650,78	122,65	18,30	1,13	1 669,09	123,78	1 792,87
únor	1 609,50	109,35	18,70	3,70	1 628,20	113,05	1 741,25
březen	1 602,95	108,95	18,52	4,81	1 621,48	113,76	1 735,24
duben	1 610,52	110,38	18,57	4,00	1 629,10	114,38	1 743,48
květen	1 556,95	110,29	16,33	2,05	1 573,29	112,33	1 685,62
červen	1 538,19	106,62	17,10	2,52	1 555,29	109,14	1 664,43
červenec	1 507,75	120,70	17,70	2,30	1 525,45	123,00	1 648,45
srpen	1 520,78	116,30	22,13	2,30	1 542,91	118,61	1 661,52
září	1 575,79	112,74	23,32	4,47	1 599,11	117,21	1 716,32
říjen	1 653,00	124,22	22,57	1,65	1 675,57	125,87	1 801,43
listopad	1 686,23	129,68	20,86	0,45	1 707,09	130,14	1 837,23
prosinec	1 688,33	114,67	20,44	0,00	1 708,78	114,67	1 823,44

Zdroj: VS ČR, Statistická ročenka, 2018

Z mého pohledu tvoří jen velmi malé procento odsouzených mladiství. Dle statistické ročenky Vězeňské služby České republiky se jejich množství pohybuje kolem 0,5 % z celkového množství vězněných osob (VS ČR, Statistická ročenka, 2018)

Pro ilustraci jsem našel aktuální informace týkající se zaměstnávání vězňů v pražské Věznici Ruzyň. Zde je zařazeno cca 160 vězňů, kteří v rámci své pracovní činnosti vykonávají tyto práce:

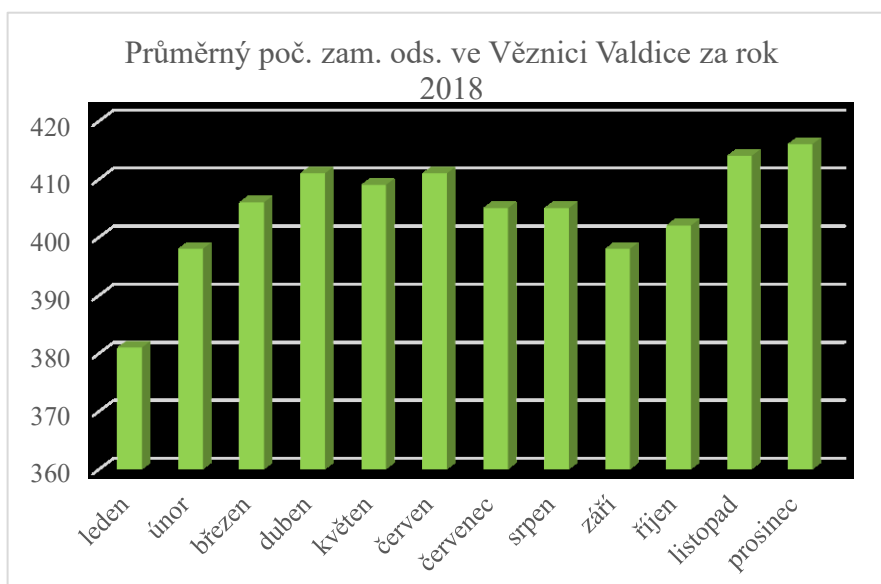
- „odsouzené ženy – pomocné práce a úklid na jednotlivých úsecích zdravotnického a sociálního zařízení (léčebné stanice, kuchyně, prádelna apod.) a dále pracují jako pomocný zdravotnický personál (sanitářky).
- Odsouzení muži – provádějí převážně úklid parkových ploch a terénní úpravy, odsouzené ženy pak úklid budov příslušných úřadu (hlavní budova úřadu, odbor sociální péče, mateřské školy atd.)
- Odsouzení muži – pomocné práce a úklid související s dalším dělením již tříděného papíru.
- Odsouzené ženy – jsou zařazeny na pomocné práce související s výrobou lahůdek.
- Odsouzené ženy – provádějí pomocné práce související s balením zboží.

- *Odsouzené ženy – jsou zařazeny na pomocné práce související s výrobou knih a dále na úklid prostor areálu firmy.*
- *Odsouzení muži – zajišťují pomocné práce související s výrobou pečiva“*

Ve výše uvedených případech se jedná vždy o pracovní zařazení v rámci věznice – vězni tedy při zaměstnání neopouští areál (VS ČR - Vazební věznice Praha Ruzyně, 2019).

Ve Věznici Valtice je situace jiná – vězni pracují jak v objektu věznice, tak mají možnost pracovního zařazení vně věznice. Ve věznici je takto vytvořeno cca 20 – 25 pracovních míst. Počet pracovních míst vně věznice v posledních letech hodně kolísal. Počty pracovních zařazených osob ve Věznici Valdice v roce 2018 znázorňuje následující graf.

Graf 1 - Počet pracovních zařazených osob ve Věznici Valdice v roce 2018

měsíc	leden	únor	březen	duben	květen	červen	červenec	srpen	září	říjen	listopad	prosinec
průměrný kmenový stav	1098	1102	1106	1108	1118	1111	1106	1093	1095	1074	1056	1049
průměrný poč. zam. ods.	381	398	406	411	409	411	405	405	398	402	414	416
%	39	41	42	42	42	42	40	41	41	43	44	44

Zdroj: VS ČR - Věznice Valdice, 2018

Z grafu je patrné, že pracovních zařazeno je cca 40 % odsouzených.

4 SOCIÁLNÍ PRÁCE VE VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

Sociální práce je definována jako „*disciplína i oblast praktické činnosti, jejichž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů...Sociální práce se opírá o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu*“ (Matoušek, 2003, s. 213).

„*Práva a povinnosti sociálního pracovníka vycházejí z Katalogu prací a jsou definovány právním systémem, zaměstnavatelem, profesními standardy a etickým kodexem. Cílem je porozumět problémovému chování odsouzeného v sociálním kontextu a adekvátně reagovat*“ (VS ČR, Sociální práce ve vězeňství, 2018).

Další definice uvádí ještě o něco konkrétnější uchopení sociální práce ve věznicích, která má být zaměřena na plynulý přechod odsouzeného do řádného občanského života (Kujevská, Dundrová, 2012).

Sociální práce by se tedy měla snažit o to, aby se odsouzenému podařilo vést řádný život – tedy život, který je v souladu se společenskými normami, kdy naplňuje své potřeby společností akceptovaným způsobem, a zabraňovat tak sociálnímu vyloučení (Raszková, Hoferková, 2013). Činí tak mimo jiné prostřednictvím programů zacházení, který zpracovává obvykle sociální pracovník. Ten obsahuje konkrétní kroky, které má odsouzený činit (pozn. u obviněných se z logiky věci nezpracovává) a také jejich dodržování. Cílem je vytvořit odsouzenému (pokud to jeho zařazení a zdravotní stav dovoluje) pracovní návyky, které jsou předpokladem toho, že odsouzený nebude na svobodě znovu páchat trestnou činnost, protože nebude mít jiný zdroj obživy. Sociální pracovník také nahlíží do korespondence odsouzeného, řeší také shromažďování a předávání některých informací blízkým osobám a ostatním institucím. Sociální pracovník také zpracovává informace v případě, pokud odsouzený žádá podmíněné propuštění, dále zpracovává návrhy na jeho přearažení odsouzených a také vyhodnocuje možnosti jejich pracovního zařazení (Lešková, 2013).

„Vězeňský“ sociální pracovník přichází do kontaktu s osobami z různého sociálního prostředí, a jeho práce *„s osobami ve výkonu trestu je nezastupitelná, nenahraditelná a nese v sobě specifické rysy, které jsou vlastně důsledkem působení vězeňského prostředí na jeho klienta“* (Mitlohner, 2012 in Sborník z koference Sociální práce v zařízeních výkonu trestu, s. 29). Člověk se najednou dostává do sociální izolace od svých předchozích sociálních vztahů.

V souvislosti s tím, že sociální pracovník se setkává s různými cílovými skupinami, které fungují v sociálním prostředí, setkávají se sociální pracovníci věznic také s různými cílovými skupinami podle věznic, ve které vykonávají svou práci – domnívám se, že jiná témata budou řešit matky, které vychovávají své dítě ve výkonu trestu odnětí svobody, a jiná témata budou řešit osoby, které již zahrnujeme do věkové kategorie stáří. U matek s dětmi se tak dá předpokládat intenzivní spolupráce s odděleními sociálně-právní ochrany dětí, u osob vyššího věku se pak dá předpokládat spolupráce s Českou správou sociálního zabezpečení či také s Úřady práce. Tématem, které jak se domnívám je prakticky všem osobám ve výkonu trestu odnětí svobody společné, jsou dluhy a exekuce.

Sociální pracovník má za úkol na oddělení vykonávat sociální práci, jejíž cíl je vymezen výše. Pracuje samostatně a *„podílí se na vytváření koncepce zacházení s odsouzenými a programy zacházení“* (Mitlohner, 2012 in Sborník z koference Sociální práce v zařízeních výkonu trestu, s. 30). Tyto programy zacházení také průběžně vyhodnocuje. Dále také spolupracuje s orgány sociálního zabezpečení, poskytuje sociálně právní poradenství a také provádí výchovnou činnost. Podílí se spolu se svými kolegy z multidisciplinárního týmu na výběru odsouzených pro pracovní zařazení a projednává možnosti rekvalifikace a vzdělávání odsouzených (Mitlohner, 2012 in Sborník z koference Sociální práce v zařízeních výkonu trestu). Součástí multidisciplinárního týmu je obvykle vychovatel, pedagog, psycholog a již zmiňovaný sociální pracovník.

Nároky kladené na sociálního pracovníka ve věznicích jsou poměrně široké. Což je také patrné z následující kapitoly, která se týká právního rámce sociální práce ve věznicích.

4.1 Právní rámec sociální práce ve věznicích

Základním právním pramenem pro sociální práci je zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Tento zákon stanoví, kdo může být sociálním pracovníkem a také, jaké formy sociálních služeb lze poskytovat. Sociální pracovník musí mít adekvátní vzdělání – minimálním vzděláním je tedy vyšší odborné nebo bakalářské vzdělání v některém z příslušných oborů, které stanoví zákon.

Sociální pracovník ve věznici musí být seznámen nejen se základními zákony, které upravují výkon trestu odnětí svobody – tedy TZ, TŘ, zákon o výkonu vazby a zákon o výkonu trestu odnětí svobody. Musí se také orientovat v celém systému sociálních dávek a podmínek pro jejich výplatu, musí být seznámen s dluhovým poradenstvím, je potřebné znát roli Probační a mediační služby ČR a mnoho dalšího (Mitlohner, 2012 in Sborník z koference Sociální práce v zařízeních výkonu trestu).

K základním zákonům, které ovládá, patří například Zákoník práce č. 262/2006 Sb., zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, zákon č. 155/1995 o důchodovém pojištění. A to zde uvádím pouze krátký výčet zákonů, které jsou pro sociálního pracovníka ve vězeňství tzv. denním chlebem.

V čem ale konkrétně spočívá práce sociálního pracovníka ve věznici? Už po samotném příchodu odsouzeného nebo obviněného do věznice s ním vede rozhovor, aby zjistil, jaké závazky, povinnosti a prostředí má klient vně věznice. Jeho individuální situaci pak přizpůsobuje to, na co se bude s klientem sociální pracovník zaměřovat (Hanzelová, 2018). S ohledem na nepřehlednou škálu pestrých problémů u heterogenní skupiny klientů se specifickými potřebami se proto někdy doporučuje, aby na pozici sociálního pracovníka nastupoval člověk až po dosažení 30. roku věku, a to samozřejmě se vzděláním, které odpovídá zákonu č. 108/2006 Sb., podle něhož je nutné mít alespoň odpovídající bakalářské vzdělání.

„Ve věznicích při současném počtu 21.765 vězněných osob (stav ke dni 7. 9. 2018) pracuje zhruba 116 sociálních pracovníků a pracovníků“ (Hanzelová, 2018). Tento

počet se mi zdá hodně podhodnocený – v praxi by pak na jednoho pracovníka/pracovnici připadalo 187 klientů.

Hanzelová (2018) současně také uvádí, jak pestrá a obsáhlá je sociální práce ve věznici, neboť obsahuje:

1. *„Sociální pracovník samostatně zajišťuje a poskytuje odborné sociální poradenství u jednotlivců v krizových situacích a poskytuje krizovou intervenci, krizovou pomoc a sociální rehabilitaci. U věznic s vazebním oddělením musí v případě nepřítomnosti psychologa při příjmu odsouzeného do věznice sociální pracovník umět posoudit riziko sebevraždy a stanovit opatření, aby k této mimořádné události nedošlo.*
2. *Garantuje pomoc jednotlivcům ohroženým sociální exkluzí a jednotlivcům, kteří jsou v konfliktu se společností z důvodu předchozí ústavní výchovy nebo výkonu trestu.*
3. *Podílí se na tvorbě a strategii výkonu sociální práce vedoucí k řešení nepříznivé sociální situace a k sociálnímu začleňování osob.*
4. *Zajišťuje plynulý přechod odsouzených do řádného občanského života a podporuje jejich soběstačný způsob života v souladu se zákonem.*
5. *Je garantem a zprostředkovatelem sociální terapie a sociální rehabilitace na základě projektů, které sám píše v souladu s Konceptí vězeňství do roku 2025 a v souladu se stanoveným programem zacházení (tj. plněním účelu výkonu trestu a práce s riziky, které vyplývají z osobnosti vězně, z trestné činnosti a dalších). Sociální pracovník vede nejméně jednu speciálně výchovnou nebo vzdělávací aktivitu, které se zaměřují na oblast příčin a důsledků spáchané trestné činnosti a podporuje takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do občanského života. Mezi tyto aktivity patří obecně sociálně právní poradenství, dále dluhové poradenství, poradenství pro uživatele návykových látek, rodinné poradenství, poradenství při hledání zaměstnání a další formy péče individuálně zaměřené na konkrétní potřeby odsouzených.*

6. *Provádí výchovnou a poradenskou činnost (orientace v sociálních systémech, v právních otázkách, ve finančních otázkách).*
7. *Koordinuje a vyhodnocuje spolupráci s Probační a mediační službou ČR.*
8. *Spolupracuje s orgány sociálního zabezpečení (zajišťuje vězňům přiznání důchodů), úřady práce, soudy, sociálními pracovníky obecních úřadů, úřady obcí atd.*
9. *Zprostředkovává kontakty s NNO, zajišťuje pro propuštěné osoby sociální služby, podporu nebo ochranu osob se zdravotním postižením, spolupracuje s Charitou České republiky a jejími subjekty.*
10. *Podílí se na vytváření koncepce zacházení s odsouzenými, programů zacházení a na zpracování vnitřní diference odsouzených, tj. na základě trestné činnosti a chování vězně ve výkonu trestu spolurozhoduje o tom, v jakém stupni zabezpečení bude trest vykonán.*
11. *Vypracovává sociální posouzení v rámci tzv. SARPO (Souhrnná Analýza Rizik a Potřeb Odsouzených) – zpracovává sociální anamnézu v částech Bydlení, Zaměstnání, Rodina a sociální kontakty a Finance. Aktualizuje tyto oblasti s příslušným doporučením pro stanovení programu zacházení, sociální diagnózy a individuálního socioterapeutického plánu.*
12. *Zúčastňuje se jednání poradních orgánů ředitele věznice včetně poradny drogové prevence (odborných komisí), předkládá odborná stanoviska k přerazování odsouzených v rámci vnitřní diference, spolupodílí se na návrhu umístění odsouzeného do výstupního, specializovaného oddílu, oddílu se zvýšeným stavebně technickým zabezpečením, do bezdrogové zóny, podílí se na rozhodování o zařazení vězňů do seznamu možných objektů násilí či napadení, vytipovává psychicky labilní odsouzené a směřuje je do odpovídající péče.*

13. *Podílí se na návrhu k rozhodování a udělení přerušení výkonu trestu, volného pohybu mimo věznici, účasti na extramurálních aktivitách¹, návštěv bez zrakové a sluchové kontroly atd.*
14. *Zprostředkovává příslušnému orgánu sociálně právní ochrany dítěte pravidelné sledování vývoje dítěte, pokud se jedná o vězněnou matku, která pečuje o dítě v rámci výkonu trestu na specializovaném oddělení pro matky s dětmi (ve Věznici Světlá nad Sázavou).*
15. *Navazuje kontakty s blízkými osobami odsouzených, podílí se na řešení sociálních či rodinných problémů.*
16. *U mladistvých odsouzených vyžaduje opis zprávy orgánu sociálně právní ochrany dětí, v součinnosti se speciálním pedagogem žádá zákonné zástupce o vyjádření k formě a obsahu přípravy mladistvého na budoucí povolání.*
17. *Podílí se na výběru odsouzených k zařazení do práce, k rekvalifikacím a k dalšímu vzdělávání.*
18. *Podílí se na zkoumání příčin vzniku mimořádných událostí a navrhuje opatření k jejich řešení, předcházení a eliminaci ze sociálního hlediska.*
19. *Pomáhá odsouzeným obstarat doklad totožnosti a průkaz pojištěnce zdravotní pojišťovny.*
20. *Podává návrh na výši sociální výpomoci po propuštění z výkonu trestu.*
21. *Vede různé agendy dle svého zaměření a čtvrtletně podává statistická hlášení o úkonech, které s odsouzenými provedl.“*

V empirickém šetření se budu zabývat i tím, které činnosti z výše uvedených jsou časově nejnáročnější.

4.2 Sociální práce ve věznicích

Matoušek a kol. (2013, s. 484) uvádí následující cíle sociální práce: „*vedení pachatele k tomu, aby napravil, co svým činem způsobil; napomáhání úspěšnému začlenění pachatelů do společnosti; snížení pravděpodobnosti opakování trestného činu a tím chránit společnost před kriminalitou.*“

Aby sociální práce byla kvalitní a plnohodnotná, musí poskytovat přesah do života, na který bude klient po výkonu trestu odnětí svobody navazovat – musí proto spolupracovat například s odděleními sociálně-právní ochrany dětí v otázkách výživného nebo kontaktu s nezletilými dětmi. Pokud má odsouzený vně věznice nezaopatřené děti a pokud mu bylo soudem stanoveno výživné, je povinen výživné hradit. Pokud by tak odsouzený nečinil, riskoval by, že může dojít k jeho opětovnému odsouzení. Výše výživného je vždy stanovena s ohledem na majetkové poměry rodičů, ale také s ohledem na náklady, které na dítě jsou (pokud má například dítě zvýšené výdaje v souvislosti se zdravotním stavem, přihlíží se k těmto okolnostem i při stanovování výživného). Dítě má ale také právo podílet se na životní úrovni svých rodičů, proto se výživné vypočítává z příjmu. Pokud je tedy jeden z rodičů ve VTOS, může žádat soud o snížení výživného nebo také o to, aby výživné nemusel hradit vůbec. Domnívám se však, že situace, kdy by rodič z důvodu VTOS výživné nemusel hradit, a to ani v minimálních částkách, přichází v naprostém minimu případů. Pokud je výživné stanoveno a osoba, která je ve VTOS, nepodá k soudu návrh na úpravu výživného, výživné zůstává ve stejné výši, ve které bylo stanoveno v době, kdy byl rodič na svobodě. Pokud odsouzený výživné nehradí, může oprávněný (druhý rodič nebo ten, kdo o dítě pečuje), podat návrh na exekuční srážky. Výhodou pak je, že výživné je tzv. přednostní pohledávka, její stržení z příjmu tedy má přednost před dalšími exekucemi dlužníka. Tyto informace přímo vyplývají ze zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších novel, a také ze zákona č. 99/1963, Občanský soudní řád, v platném znění. Mám však za to, že u osob ve VTOS se však často nevyskytuje takový příjem, ze kterého by bylo možné výživné nebo další pohledávky strhávat a snižovat tak výši exekuce. Exekuce může zahrnovat jak běžné, tak i dlužné výživné.

Další organizace, se kterými sociální pracovník věznice spolupracuje, jsou sociální kurátoři, pracovníci Úřadu práce, pracovníci již zmiňované PMS, dopravní podniky, městské úřady, Policie, soudy a také s duchovními institucemi. Sociální pracovníci také řeší otázky sociálního a zdravotního pojištění, dopady věznění na finanční situaci rodiny, řešení pobírání starobního nebo invalidního důchodu vězněných osob apod.

Se sociálními kurátory mohou být sociální pracovníci v kontaktu tak, že poté, co se kurátor formou hlášenky dozví o uvěznění osoby, může si sám vyjednat s věznicí požadavek, že klienta navštíví. Často se může jednat o prvokontakt, kdy je hlavním cílem jednání předání informací jednostranně – kurátor obvykle sdělí klientovi, s čím by mu byl schopen pomoci a kde v daném městě sídlí. Kurátor také často zprostředkovává kontakt klienta, který je ve VTOS a rodiny, kterou kurátor na jeho žádost může kontaktovat. Dalším stavebním kamenem je součinnost kurátora při tzv. předvýstupních pohovorů z VTOS, pokud klient o návštěvu kurátora požádá (Davidová et. al., 2010).

Spolupráce s Úřadem práce – ta obsahuje zejména finanční stránku. Osoba, která je propuštěna z VTOS a nemá zajištěn zdroj příjmu, může žádat o vyplacení dávky hmotné nouze – tzv. dávky mimořádné okamžité pomoci. Pro osoby propuštěné z VTOS je nutné, aby pokud nemají zajištěné zaměstnání, evidovat se do evidence uchazečů o zaměstnání. V ostatních případech není zajištěno hrazení pojištění odsouzeného. S Úřadem práce je možné spolupracovat také za účelem plánování rekvalifikace či při hledání volných pracovních míst (Městský úřad Frenštát, 2017).

U spolupráce s Probační a mediační službou se dá předpokládat, že bude výrazně intenzivnější než u předchozích. Důvodem této mé teze je fakt, že PMS spolupracuje se sociálními pracovníky věznic v případech tzv. parole neboli podmíněného propuštění z VTOS. Pojem parole by se dal přeložit jako slib, v praxi se jedná o slib odsouzeného, že bude již nadále vést řádný život. Na žádost klienta zasílá Vězeňská služba PMS podnět k zahájení spolupráce. Následně pak PMS jednak komunikuje s odsouzeným, jednak zjišťuje např. v místě původního bydliště odsouzeného, zda situace odsouzeného opravdu nasvědčuje tomu, že bude schopen vést řádný život. Řádným životem se rozumí zejména život, ve kterém se

nebude vyskytovat další trestná činnost a také schopnost řešit následky trestné činnosti (pozn. autora – např. hradit náklady soudního řízení, splácet náhradu škody apod.). K vyhodnocení toho, který z odsouzených je vhodný pro tento institut, užívají pracovníci PMS tzv. analýzu rizik. Po nashromáždění všech potřebných informací sepíše pracovník PMS doporučující nebo nedoporučující stanovisko k podmíněnému propuštění odsouzeného – následně pak rozhoduje o podmíněném propuštění soud. Při podmíněném propuštění z VTOS může být nad odsouzeným vysloven dohled probačního úředníka v rozmezí 1-7 let, kdy je odsouzený povinen po propuštění s PMS spolupracovat (PMS ČR, Parole, 2019). PMS má důležitou úlohu a potenciál také z důvodu stále aktuální přeplněnosti věznic (Kujevská, Dundrová, 2012). Přeplněnost věznic musí bohužel logicky také snižovat kvalitu sociální práce ve věznicích.

S dalšími uvedenými subjekty, vyjma Policie ČR, o které se domnívám, že její role je jasná, komunikuje sociální pracovník věznice zejména z důvodu dluhů a exekucí odsouzených.

4.3 Formy sociální práce s vězněnými osobami

Obvykle je forma poskytování sociálně-právního poradenství individuální nebo skupinová. Spolupráce sociálního pracovníka s vězněnou osobou je dlouhodobá. Tento fakt je dán povahou výkonu trestu odnětí svobody. *„Sociální pracovník je v kontaktu s odsouzenými během celého průběhu jejich výkonu trestu odnětí svobody, tedy od jeho nástupu do výkonu trestu, v průběhu výkonu trestu, až po jeho propuštění na svobodu, kdy poté přebírá sociální práci v případě potřeby a zájmu sociální kurátor v místě bydliště odsouzeného“* (Kujevská, Dundrová, 2012).

Praktickou a nejčastější formou pomoci odsouzeným i obviněným je rozhovor. Pomocí rozhovoru se pracovník dobere témat, která klient chce nebo potřebuje řešit. Jaké změny by rád dosáhl apod. To je ostatně jeden z důvodů, proč se dle mého názoru věnuje v oblasti pedagogiky, sociální práce i dalších humanitních věd, komunikačním technikám a metodám vedení rozhovoru taková pozornost.

V průběhu výkonu trestu jsou v závislosti na situaci také tyto formy pomoci – materiální pomoc v podobě poskytnutí ošacení a obuvi, příspěvek při propuštění až do výše 2000,-, zajištění spojení do místa bydliště a také předání kontaktu na sociálního kurátora v místě bydliště. Sociální kurátor je již předem seznámen s plánovaným propuštěním odsouzeného, který má bydliště v jeho spádové oblasti (Tamtéž).

Zhruba 2 měsíce před plánovaným propuštěním odsouzeného na svobodu probíhá individuálně s odsouzeným tzv. předvýstupové poradenství. Při těchto rozhovorech se odsouzený a sociální pracovník snaží plánovat scénáře, které nastanou po propuštění. Toto poradenství má za cíl usnadnit návrat odsouzeného zpět do běžné společnosti. Hlavním předmětem je zjištění toho, zda se odsouzený má kam vrátit, z jakých finančních prostředků bude žít, a dále povinnost zaevidovat se v případě, že se nevrací do zaměstnání do evidence uchazečů o zaměstnání a požádat také o sociální dávky (Tamtéž).

Největší riziko s sebou nese situace, kdy na odsouzeného na svobodě nikdo nečeká (Kujevská, Dundrová, 2012). V některých případech se daří vybudovat „záchytnou síť“ pro propuštěného v podobě spolupráce se sociálním kurátorem v oblasti, který je schopen propuštěného odkázat na další služby pomoci, pomoci např. se zajištěním bydlení a kontrolovat např. to, aby se klient zaevidoval na Úřadu práce apod. Sociální kurátor zná možnosti sociálních služeb v místě, kde pracuje, je schopen pomoci se zajištěním sociálního bydlení (Městský úřad Frenštát, 2017). V mnohém obdobně (někdy se pravděpodobně obě služby mohou i suplovat) může zafungovat také PMS, u té však platí, že klient bez soudem uloženého alternativního trestu není její cílovou skupinou (PMS ČR, O nás, 2019). PMS realizuje tzv. alternativní tresty – jedná se například o trest obecně prospěšných prací, dohledu probačního úředníka, podílí se také na podmíněném propuštění, realizuje výkon trestu domácího vězení a někdy figuruje i při uložení tzv. náhradě vazby dohledem probačního úředníka, což přímo vyplývá ze zákona o Probační a mediační službě č. č. 257/2000 Sb., v platném znění. Z uvedeného vyplývá, že často je PMS právě prvním průvodcem odsouzeného po propuštění, nabízí se také spolupráce s neziskovými organizacemi, domy na půli cesty či dalšími organizacemi, které

pomáhají osobám, které nemají zajištěno v první řadě bydlení a v dalším pak řeší např. zajištění finančních prostředků apod.

4.4 Multidisciplinární tým

Ve výkonu trestu odnětí svobody se odsouzený setkává a spolupracuje s celou řadou osob, které spolupracují také mezi sebou navzájem – jedná se o lékaře, kteří obvykle dojíždí do věznice a zajišťují lékařskou péči o odsouzené, dále také o vychovatele, sociální pracovníky, psychology, penitenciární pedagogy.

Do multidisciplinárního týmu můžeme zařadit i odborníky, kteří se nachází vně věznice, ale participují na případu konkrétního odsouzeného. Případem, kdy do věznice dochází občanské sdružení, je znojenská věznice, do které docházelo v rámci projektu s názvem Drogové služby sdružení Podané ruce. Projekt byl zaměřen na „sociální, poradenskou a terapeutickou podporu a pomoc uživatelům drog, kteří se dostali díky svému životnímu stylu do konfliktu se zákonem“ (Vězeňská služba – Věznice Znojmo, 2011).

Do multidisciplinárního týmu může patřit také duchovní – „Zákon č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, stanovuje v § 7 odst. 1 písm. b) zvláštní právo církví a náboženských společností s patřičným stupněm registrace pověřovat osoby k výkonu duchovenské činnosti v místech, kde se vykonává vazba nebo trest odnětí svobody, ale také zabezpečovací detence, ochranné léčení a ochranná výchova. Tato služba je organizována na ekumenickém principu. Na základě Dohody o duchovní službě ze dne 18. 8. 2008 mezi Vězeňskou službou České republiky, Ekumenickou radou církví a Českou biskupskou konferencí vykonávají pastorační službu ve věznicích pověřeni duchovní všech zúčastněných církví“ (Martinek, 2012). Duchovní pomáhají cca 10 – 20 % klientů a do věznic v České republice jich dochází cca 200 (Tamtéž). S trochou nadsázky si dovoluji říci, že práce duchovního a sociálního pracovníka má někdy podobné styčné body – nemusí totiž pracovat výhradně s otázkou víry v Boha, ale také s otázkami jako je svědomí, etika či smysl života. Mám za to, že upozorňování odsouzeného na jeho závazky vůči dalším osobám, případně vůči obětem trestného činu je v určitém ohledu souvisí s tématem svědomí. Podobně má sociální pracovník a duchovní

obdobné metody práce s odsouzeným – využívají některých technik sociální práce či psychologie, jakým je empatické vedení rozhovoru, kladení specifických typů otázek apod. (Tamtéž). Na tomto místě bych rád uvedl kazuistiku, na které je patrné, jak může probíhat spolupráce multidisciplinárního týmu ve věznici.

Pan S. (26 let) byl již opakovaně ve VTOS. Jeho život byl poznamenán tím, že vyrůstal v neúplné rodině, později v zařízení ústavní výchovy a kontakt měl pouze se svou babičkou, která v průběhu jeho výkonu trestu zemřela. V průběhu VTOS se podařilo, aby prošel psychiatrickou diagnostikou a byl také prostor pro řešení jeho nadužívání alkoholu a pervitinu. Sociální pracovnice se zaměřila zejména na to, aby po jeho propuštění byla navázána spolupráce s externími organizacemi vně věznice, zejména se sociálním kurátorem a také s místní neziskovou organizací. Po svém odchodu z věznice mohl využívat služby noclehárny. Protože nebyl pracovně zařazen, finance na dopravu mu byly poskytnuty věznicí (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2015).

Z této kazuistiky je patrné, že sociální práce ve věznici nutně potřebuje svůj přesah mimo ni. Důležitá v celém příběhu byla práce sociální pracovnice, kdy se snažila zejména o motivaci klienta ke změně jeho dosavadního způsobu života. Mám za to, že je nutné si uvědomit, jak hluboce traumatizovaný a „poškozený“ člověk se k sociálnímu pracovníkovi ve výkonu trestu vlastně může dostat. Zároveň mám však za to, že sociální pracovník nemůže ke klientovi přistupovat s nějakou lítostí, nebo vnímat jeho „životní neštěstí“ jako důvod nebo ospravedlnění toho, co protiprávního klient udělal. Přece jen, role oběti je mnohdy u osob, které jsou v pomáhajících profesích prostředkem, jak pro sebe získat nějaký benefit – jedná se dle mého názoru prakticky o nástroj manipulace.

5 EMPIRICKÉ ŠETŘENÍ

Cílem resocializační pedagogiky je „znovu socializace“ osob, tak, aby byly schopny fungovat ve společnosti. Nástrojem, kterým se snaží tak učinit, jsou výchovné aktivity mající tři základní oblasti: oblast resocializační péče, resocializační výchovy a resocializační terapie (Průcha, Veteška 2014). Domnívám se proto, že právě pro tuto oblast budou poznatky získané z mého výzkumu velmi přínosné.

5.1 Formulace hlavního a dílčích výzkumných cílů

Hlavním výzkumným cílem je **zjistit, jak je realizována sociální práce ve věznicích z pohledu vězeňských sociálních pracovníků.**

Dílčí výzkumné cíle jsou definovány takto:

- 1: Popsat pracovní náplň sociálních pracovníků ve vězení.
- 2: Popsat spolupráci sociálního pracovníka ve věznici s dalšími subjekty.
- 3: Zjistit, jaká je pracovní doba sociálních pracovníků ve věznici.
- 4: Zjistit, zda jsou z pohledu sociálních pracovníků věznic ve stávajícím systému potřeba nějaké změny.

Výzkumné otázky:

- 1: Jak je realizována sociální práce ve věznicích z pohledu vězeňských sociálních pracovníků?
- 2: Jaká je pracovní náplň sociálních pracovníků ve vězení?
- 3: Jak probíhá spolupráce sociálního pracovníka ve věznici s dalšími subjekty?
- 4: Jaká je pracovní doba sociálních pracovníků ve věznici?
- 5: Vnímají sociální pracovníci věznic potřebu nějaké změny ve stávajícím systému?

5.2 Zvolená výzkumná strategie

Pro toto výzkumné šetření je zvolena kvalitativní metoda výzkumu, konkrétně metoda polostrukturovaných interview. Tato metoda patří k nejčastější metodě interview, která je při výzkumech využívána. Tzv. jádro interview je v tomto výzkumu stanoveno v podobě tazatelských otázek, jež jsou uvedeny v následující transformační tabulce, konkrétně v posledním sloupci.

Polostrukturované interview však umožňuje okruh otázek si dále uzpůsobit, klást otázky v odlišném pořadí, výjimečně i vynechání některé z otázek nebo naopak jejího přidání. Vše se snaží tato metoda činit s vidinou co největší výtěžnosti interview (Švaříček, Šed'ová, 2007). Cílem je získat co nejširší množství přínosných dat, které mohou přispět k objasnění námi vymezených cílů výzkumu a k zodpovězení výzkumných otázek.

Při výzkumu jsem se snažil adekvátně čelit také rizikům, která s sebou kvalitativní výzkum (a metoda polostrukturovaných interview) nese. Jedná se zejména o riziko ovlivnění výpovědi informanta výzkumníkem, nevhodnou sugestivní formulací otázek, touhou informanta přizpůsobit své odpovědi tomu, co by badatel pravděpodobně chtěl slyšet apod. Pro minimalizaci zkreslení a snazší vyhodnocení jsem požádal informanty o možnost rozhovory nahrávat.

5.3 Transformace cílů do tazatelských otázek

Tabulka 6 - Transformační tabulka cílů

Hlavní cíl	Dílčí výzkumné cíle	Tazatelské otázky
Zjistit, jak je realizována sociální práce ve věznicích z pohledu vězeňských sociálních pracovníků.	Popsat pracovní náplň sociálních pracovníků ve vězení	1: Popište prosím Vaši pracovní náplň.
		2. Popište prosím, jak s klienty pracujete.
		3. Jaké metody práce s klienty využíváte?
		4: Co je pro Vás při Vaší práci nejnáročnější a proč?
		5: Jaké činnosti Vám při Vaší práci zabírá nejvíce času?
		6: Jaké činnosti Vám při Vaší práci zabírají nejméně času?
		7: Jak se podílíte na tvorbě a vyhodnocování programu zacházení?
		8: Kdy a jak začíná Vaše spolupráce s klienty?
		9: Kdy a jak končí Vaše spolupráce s klienty?
		10: K čemu a jak motivujete klienty?
		11: Co mají odsouzení největší zájem a proč se domníváte, že tomu tak je?
		12: Jaká témata s Vámi odsouzení nejčastěji řeší?
		13: Co z Vaší práce vnímáte jako nejužitečnější pro klienty?
		14: Jak zajišťujete plynulý přechod z věznice do běžného života?
		15: Jakou roli v procesu máte?
		16: Pokud si představíte situaci, že by sociální pracovník ve věznici neplnil svou úlohu/svou práci dobře, jak by se to podle Vás poznalo/projevilo?
Popsat spolupráci sociálního pracovníka ve věznici s dalšími subjekty.		16: S jakými odbornými profesemi a v čem spolupracujete,
		17: S jakými organizacemi mimo věznici spolupracujete?
		18: Jak spolupráci hodnotíte?
Zjistit, jaká je pracovní doba sociálních pracovníků ve věznicích.		19: Jaká je Vaše pracovní doba?
		20: Kolik času z pracovní doby Vám průměrně zabere administrativa?
		21: Kolik času Vám průměrně zabere přímá práce s odsouzeným?
Zjistit, zda jsou z pohledu sociálních pracovníků věznic, ve stávajícím systému potřeba nějaké změny.		22: Vnímáte nějakou změnu v souvislosti se sociální prací ve věznicích, kterou vnímáte jako potřebnou?
		23: Je něco, co vnímáte jako potřebné doplnit k tomuto tématu? Něco co by bylo potřeba doplnit k tématu?

Zdroj: vlastní výzkumné šetření

5.4 Volba výzkumného souboru

V rámci hledání účastníků mého výzkumného šetření jsem oslovil e-mailem jednotlivé věznice s prosbou, aby mne jejich sociální pracovníci oslovili v případě, že by byli ochotni se výzkumu účastnit. E-maily s žádostmi o účast ve výzkumu jsem odeslal v průběhu prosince 2018 a ledna 2019.

Tento typ hledání účastníků výzkumu se nazývá tzv. příležitostný výběr – oslovil jsem jednoduše všechny dostupné sociální pracovníky věznic a do výzkumu zařadil ty, kteří byli ochotni se výzkumu účastnit. Slabinou tohoto výběru je, že v některých případech neposkytuje reprezentativní data (Gulová, Šíp, 2013).

Lokalitou, kterou jsem pro výzkum oslovil, je celá Česká republika. Protože oblast vězeňství je dle mého názoru při psaní bakalářských a magisterských diplomových prací poměrně frekventovaná, nečekal jsem, že by odezva sociálních pracovníků byla velká. Po mém e-mailu mě kontaktovalo celkem 7 informantů, se kterými jsem si sjednal termíny realizace interview. Všechny rozhovory proběhly v průběhu ledna a února 2019.

Níže v tabulce uvádím informace o mém výzkumném souboru.

Tabulka 7 - Informanté

informanté	pohlaví	nejvyšší dosažené vzdělání	délka praxe	typ věznice
I1	žena	výjimka - nyní si doplňuje VŠ vzdělání	2 roky	věznice s ostrahou
I2	žena	VŠ - Bc.	21 let	vazební věznice
I3	žena	VOŠ - DiS.	31 let	věznice s ostrahou
I4	žena	VŠ - Mgr.	8 let	věznice s ostrahou
I5	žena	VŠ - Bc.	25 let	věznice s ostrahou
I6	muž	VŠ - Bc.	10 let	věznice s ostrahou

Zdroj: vlastní výzkumné šetření

5.5 Popis průběhu výzkumu

Po oslovení a odezvě od účastníků výzkumu jsem se s nimi domluvil na konkrétním termínu realizace výzkumu. Polostrukturované rozhovory byly provedeny v prostorách věznice.

Před započítím jednotlivých rozhovorů jsem se dotázal informantů, zda by jim nevadilo nahrávání rozhovorů na elektrické záznamové zařízení. Všichni informanté s nahráváním souhlasili, souhlas vyjádřili jak do nahrávky, tak jej stvrdili svým podpisem do informovaného souhlasu. Informovaný souhlas obsahuje zejména informace týkající se dobrovolnosti, anonymnosti a možnosti dodatečně odstoupit z výzkumu. Jeden výtisk souhlasu včetně kontaktních údajů na mou osobu jsem vždy nechal informantům a jeden jsem si vzal a založil do dokumentace spojené s výcvikem.

V souladu s běžnou praxí realizaci polostrukturovaným interview jsem měl připravenou strukturu otázek, od které bylo možné se v případě potřeby odchýlit, změnit pořadí otázek apod., a to vždy aby bylo dosaženo maximální výtěžnosti interview. Základní skladbu otázek označuje Švaříček a Šed'ová (2007) jako tzv. jádro interview.

Po provedení samotného interview přišel čas na zpracování dat. S pomocí záznamu, který jsem v průběhu rozhovoru nahrál, jsem zhotovil textový přepis rozhovorů. Takový přepis je označován jako doslovná transkripce (Hendl, 2016) a využívá se zejména tehdy, když se získanými daty potřebujeme ještě dál pracovat – tedy především v těch případech, kdy přistupujeme k jejich segmentaci s kódování. Data bylo nutné po přepisu důkladně prostudovat a nacházet mezi nimi souvislosti. Jedná se o zmiňovaný proces tzv. kódování.

Při kvalitativním výzkumu je potřeba myslet na jeho jistá úskalí, tedy na nevýhody, které s sebou tato metoda zkoumání nevyhnutelně přináší. V prvé řadě je potřeba uvědomit si, že získaná data nemusí být vzhledem k menšímu počtu účastníků výzkumu vždy reprezentativní. Na druhou stranu, odborná literatura uvádí, že cílem kvalitativního výzkumu může být detailní popis relativně úzkého subjektivně

vnímaného jevu (Hendl, 2016). O detailní popis sociální práce ve VTOS jde i v případě mé diplomové práce, v níž se zaměřuji na taková konkrétní specifika, která se například v literatuře ani nevyskytují – např. otázka pracovní doby nebo oblasti, která je pro sociální pracovníky při výkonu jejich práce nejnáročnější. Protože práce si neklade za cíl získat data, která budou zobecnitelná na větší vzorek populace, obávám se mnohem více skutečnosti, kdy by sami informanté mohli být ovlivněni výzkumníkem – tedy kdy by sdělovali nikoliv svůj vlastní pohled na věc, nýbrž takový, jaký chce dle jejich domněnky výzkumník slyšet. S tímto rizikem jsem se snažil vypořádat tak, že jsem otázky svědomitě kladl v co nejméně sugestivní formě a na minimum jsem se snažil omezit i vlastní neverbální projev, který by druhé straně mohl poskytovat informace, zda-li jsem s jejich tvrzeními v souladu, či nikoliv.

6 ANALÝZA A INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT

Na tomto místě se již budu věnovat analýze a interpretaci jednotlivých dílčích výzkumných otázek a cílů a jejich prostřednictvím vyhodnotím také hlavní výzkumný cíl.

Po doslovné transkripci jednotlivých interview bylo nutné započít segmentaci textu – „*rozdělení dat do analytických jednotek*“ (Hendl, 2016, s. 228). Přepsaný text jsem procházel a hledal obsahy, které se váží k cílům výzkumu. „*Přirozeným segmentem je odpověď informanta na otázku*“ (Hendl, 2016, s. 228), která s cílem podle názoru výzkumníka souvisí.

Prvním dílčím výzkumným cílem je **popsat pracovní náplň sociálních pracovníků ve vězení.**

Pracovní náplň sociálního pracovníka ve věznici – už při nástupu odsouzeného obvykle probíhá rozhovor se sociálním pracovníkem, kdy sociální pracovníci zjišťují, jaká je rodinná situace odsouzeného a také, jaké má odsouzený nebo obviněný vně věznice povinnosti a pohledávky (dluhy, bydlení apod.), se kterými by měl v průběhu trestu v ideálním případě pracovat (I1 – I6). Informanté se jednoznačně shodli na tom, že spolupráce odsouzeného nebo obviněného začíná již při příjmu do věznice a naopak končí výstupním pohovorem s odsouzeným (I1 - I6).

Mimo výše uvedeného zmiňovali sociální pracovníci, že jsou si vědomi toho, že náplň sociální práce v konkrétní věznici je odlišná, například tím, jaká je jejich cílová skupina obviněných/odsouzených.

Sociální pracovník jako člen multidisciplinárního týmu - sociální pracovníci odpověděli, že jsou pouze jednou ze složek týmu, ve kterém spolupracují. „*Dalšími kolegy, jako je vychovatel, pedagog, psycholožka, samozřejmě i s ostatními odděleními, jako je třeba finanční nebo zdravotní oddělení*“ (I5).

Dále zaznívaly také informace o spolupráci s neziskovými organizacemi a městskými úřady nebo zajišťování spolupráce s fondy Evropské unie (I2).

K externím spolupracujícím subjektům patří například Laxus (pozn. autora – ten se zabývá prací se závislými osobami) nebo Rubikon (pozn. autora – jedná se o občanskou poradnu), s tím, že Rubikon s ods. řeší primárně dluhy (I2). Bylo patrné, že všichni informanté považují svou práci za velmi pestrou. Také vynikla skutečnost, kdy si informanté uvědomovali, že jsou často ti první, kteří se k člověku („venku“ jím může být například bezdomovec) chovají s respektem a rozhovor vedou s úctou (I3). Obdobně hovořili i další zbývající informanté.

Základním pracovním nástrojem je tedy **rozhovor** (I1,I2,I3, I5, I6). Někteří informanté dokonce zavzpomínali na to, že se ve škole po revoluci učili poznatky z psychologie týkající se toho, že je nutné při rozhovoru „zachovat důstojnost, bezpečnou vzdálenost a chovat se tak, aby byl klidný, aby to nebral jako flirt... oblečení hraje roli, mimika hraje roli...mám zkušenost, že když s nimi jednáš tak, že když má klient pocit, že má nějakou důležitost, že je lepší člověk, tak je s ním lepší řeč“ (I5) Zaznělo také doporučení, že je nutné s klienty pracovat pozvolna, „protože oni jsou poškozeni různě a dost vážně...základem je být k němu slušný“ (I5). Musím říci, že odpovědi na tuto otázku pro mne byly velmi podnětné, praktické a hluboce lidské. I6 také uvedl metodu 3Z („zastav se, zamysli se a změň se“), což je konkrétní technika, kdy s odsouzenými pracuje skupinově. Využívá ji zejména, když vykonává úlohu koordinátora spolupráce s Úřadem práce.

I4 se vyjádřila specificky, sdělila, že pracuje s odsouzenými individuálně nebo skupinově. I5 pak doplnila, že po nástupu odsouzeného do výkonu s ním sociální pracovník pracuje po celou dobu jeho výkonu, ten je v řádu někdy i několika let, takže je možné odvést hodně práce, na které se podílí také další pracovníci **multidisciplinárního týmu** (I5).

Již po nástupu odsouzeného **spolupracují sociální pracovníci s ostatními kolegy** na vytvoření **SARPA** (I5), které bylo popsáno již v teoretické části práce. I2 uvedla, že „první částí je vstupní diagnostika našich klientů, to znamená, že když přijdou do věznice, pracují v tzv. programu SARPO, které zjišťuje riziko pro společnost a taky samozřejmě udává směr, kterým se ten vězeň má dát, to znamená, že dává určité doporučení programu zacházení...výstupní pohovor, který je samozřejmě velmi důležitý a děláme ho tři čtyři měsíce s každým odsouzeným před jeho

výstupem....“ (I2). Obdobně je multidisciplinární spolupráce využívána při tvoření programu zacházení. I6 sdělil, že „na tvorbě programu zacházení se podílím jako člen určitého týmu specialistů. Kdy je potřeba provést prvotní úkony s odsouzenými. V nástupním oddělení je čas na to s nimi hovořit, a tam se ten program tvoří a stanovuje... vycházíme z individuálních potřeb odsouzeného.“ Určitou protiváhu uvedla I1, která sdělila, že program zacházení je prací zejména speciálního pedagoga, sociální pracovník zjišťuje k programu zacházení dluhy a doporučení k sociálně-právnímu minimu. O úzké spolupráci s pedagogy věznice hovořila i I2, a I3 o programu zacházení hovořil v kontextu, že do něho sociální pracovník může zasahovat a snaží se postihnout zejména finanční situaci klienta.

Dosud bylo hovořeno o kladné práci s klienty, ale ve věznici se můžeme setkat také s tím, že klient spolupracovat nechce. „Nemají snahu...to jejich **chování je účelové**, že to dělají jen proto, aby se dostali na půlku trestu...a pak zjistíme, že když jsou venku, tak nefungují tak, jak jsme se domluvili, tak je taková práce trochu zbytečná“ (I1). O účelovém jednání hovořili i další informanté (I2), nedá se proto předpokládat, že tento jev je výjimečný. Na druhou stranu se dá předpokládat, že informanté mají v tomto ohledu vlastní vypozařovaný náhled na dané problematické klienty, a mohou si díky tomu dávat na určité rizikové jevy, které by výše zmíněný vzorec naznačovaly, pozor.

Nejnáročnější situace při práci sociálního pracovníka ve věznici je pravděpodobně účelové jednání klientů, kdy sociální pracovníci necítí, že práce, již odvádí a již obětují úsilí a čas, má odpovídající cenu a smysl, tedy v tom případě kdy mají odsouzení snahu pouze dosáhnout podmíněného propuštění (I1, I2). Pro jiné byla tato otázka „náročná, protože škála odsouzených je velmi široká. Máme tady jen mužské klienty, ale věkově jsou od 18 až do důchodového věku a ty problémy jsou velmi různorodé, což obnáší znalost opravdu všech zákonů... musíme se neustále vzdělávat. Tento fakt považuji za velmi problémový“ (I2). To, že je záběr práce opravdu široký a náročný se projevilo i u dalších informantů. Tématem je také často syndrom vyhořetí (I2), který může mimo jiné vyústit v to, že pracovník začne ztrácet potřebnou profesionalitu při práci s klienty. Problémem je dle informantů často velmi náročné spektrum klientů. „Nejnáročnější je **udržet si**

mantinely, například s psychopaty“ (I3). Jiným druhem problému ze strany klientů může být fakt, že jednoduše řečeno nechtějí nic řešit „...a nejhorší je, když oni absolutně ze svého myšlení vynechají ty poškozené... asi nejnáročnější je to, že sociální pracovník ve výkonu trestu vlastně nemá tu zpětnou vazbu, co se s klientem děje po propuštění z výkonu trestu... a my se většinou zpětnou vazbu dozvídáme, až se nám do výkonu trestu vrátí znovu“ (I4). Opět se tedy vracíme k určitému riziku syndromu vyhoření z pocitu nesmyslnosti své práce.

I5 naopak uvedla, že je pro ni náročná komunikace s nadřízenými a fakt, že je náročné některé věci v prostředí vězeňské služby směřem k nadřízeným prosazovat.

Nejvíce času při práci sociálních pracovníků věznice zabírá administrativa (I2, I5, I4, I6), což byla informace pro mě velmi překvapující. Dále je pak velmi náročná, hlavně časově práce s cizinci (I1) a práce spojená s odchodem z výkonu trestu (zmapování situace, předání kontaktu na organizace, které mohou klientovi pomoci venku apod.) (I3).

Administrativa zabírá cca 50% času (I2), dle sdělení dalších informantů by se dalo předpokládat, že procentuální zastoupení administrativních činností je možná i vyšší. Nicméně tyto činnosti jsou dle I4 nutné a zároveň do velké míry mají za vinu velkou psychickou náročnost sociální práce ve věznici.

V kontrastu k činnostem, které zabírají sociálním pracovníkům ve věznicích nejvíce času, jsem se dotazoval také na protiklad – tedy na činnosti, které zabírají času nejméně.

„Nejméně času zabere a samozřejmě nejjednodušší je, když s námi odsouzený spolupracuje a my máme všechny potřebné dokumenty, co potřebujeme pro vyřizování záležitostí, pak je práce rychlá a nijak se neprodlužuje“ (I1). I2 však například sdělila, že na tuto otázku nelze odpovědět. Dle I3 zabírá nejméně času samotné sepsání si těch nejdůležitějších informací o klientovi do složky. Odpověď I4 byla velmi podobná, nejméně času zabírají jednotlivé úkony – jednorázová práce, kterou lze ihned uzavřít, nicméně dodává, že takových úkonů je ve vězeňské

sociální práci opravdu málo. I5 sdělila, že nejméně času jí zabere „*když někoho odmítnu...není nějaká činnost, která by zabrala nejméně času.*“ K tomu, že definovat činnost, která zabere nejméně času, nelze, se připojil i I6. Z odpovědí i zde vyplývá, že sociální práce ve věznicích je velmi různorodá.

Domnívám se, že ve věznicích je velmi náročná **oblast motivace odsouzených** – a to nejen v tom, jakými prostředky jednotlivé klienty motivovat, ale také k jakému obecnému cíli je motivovat. Dle informantů se u odsouzených často objevuje téma spolupráce s obětí trestné činnosti, což je vhodné realizovat prostřednictvím PMS (I3, I4). „*Já je hlavně motivuju, aby s těmi podmínkami, které mají, rozjeli nějaký život, který jim je dostupný*“ (I3). Snaha o edukativní i informativní podporu je přítomna také v oblasti finanční gramotnosti, tedy základního hospodaření s penězi, stejně jako všeobecná motivace podporovat klienty v sociálních kontaktech s okruhem vnějšího prostředí. U matek se jedná o podporu možnosti kontaktu zejména s dítětem, pokud je to možné (I3).

I4 hovoří o motivaci odsouzených ke změně myšlení a postojů. Což mi přijde trochu nadnesené. Velmi mě zaujalo sdělení I5, která uvedla „*většinou jim na začátku řeknu, že mají jedinou šanci, kterou mají ve výkonu trestu, a to zastavit se v tom svém životě a dívat se na něj z pohledu, že ho nežijí v civilu...není možné je nějakým způsobem nutit nebo radit....*“

Motivace k vedení řádného života, která je popsána i v teoretické části práce, je zmíněna v promluvě I6. Jedná se o „*namotivování tak, aby se už nesnažili vracet do výkonu trestu, nebo prostě, aby minimálně přehodnotili svůj hodnotový žebříček.*“ (I6) Překvapivé je, že nikdo z informantů nezmiňoval fakt, že některým odsouzeným může připadat život za mřížemi jako norma. Tedy když se nad tím zamyslím z mého úhlu pohledu: odsouzení mají zajištěné a k dispozici vše základní a potřebné, jídlo, oděv, hygienu, navíc nemusí složitě řešit bydlení, ani například docházet na Úřad práce, mají zajištěn pevný, stabilní režim, což můžou někteří z nich podvědomě potřebovat a inklinovat k tomu. Vyplývá z toho situace, v níž si lze představit takového odsouzeného, který zvládne v popsáných podmínkách za mřížemi fungovat snáze a lépe než by to byl dokázal „venku“.

Dle sdělení I2 mají odsouzení **největší zájem o řešení** přemístění do jiné věznice. „*Tlačí nás mnohdy samozřejmě, mnohdy účelově... také mnohdy řešíme takové ty běžné záležitosti, jako jsou potvrzení o výkonu trestu, aby manželka nebo družka mohla brát sociální dávky*“ (I2).

I3 sdělila, že odsouzení mají zájem zejména o „*vycházky a sport, ale to já s nimi neřeším. Řeším, až když přijdou sami, že chtějí něco řešit... často na ně doléhají dluhy.*“ Dle I3 je poptávka především o dluhové poradenství. Totéž potvrdila také I4 která ještě zdůraznila pomoc s vyřizováním osobních dokladů. I5 sdělila, že kromě poradenství v oblasti dluhů existuje zájem také o pracovní zařazení, zpravidla zapříčiněné tím, aby odsouzení mohli splácet dluhy či odpovídajícím způsobem platit výživné. Jednomyslně tuto poptávku, týkající se financování, tedy splácení dluhů či platby výživného, potvrdil i I6, I3 a I4. Top tématem ve výkonu trestu je tedy jednoznačně finanční otázka. Vedle ní projevují odsouzení také zájem o absolvování zmiňovaného programu 3Z, a to ve zvýšené míře hlavně ti, kteří mají zájem i o podmíněné propuštění, stejně jako o dluhovou problematiku (I6). Jak už jsem uvedl a jak vyplývá z interview s dalšími informanty, o dluhovou problematiku panuje v podmínkách klientů sociálních pracovníků značný zájem.

Vedle dluhové problematiky pozorujeme zájem také o „*extramurální aktivity, což je pro ně výlet za hranice vězení... my jako sociální pracovnice je třeba bereme na Úřad práce, což pro ně není zas tak atraktivní, ale je dobré, že se svléknou z vězeňských obleků, že se obléknou do civilu a jedeme třeba vlakem a prostě se dostanou do normálního života... extramurálními aktivitami mám na mysli například návštěvu kina nebo malý výlet do Krkonoš*“ (I1). Na tomto místě se poprvé dozvídám, že do kompetencí sociálního pracovníka věznice patří mimo jiné i to, že s odsouzenými opouští brány věznice (samozřejmě ne se všemi odsouzenými – I1).

S dluhovou problematikou pak úzce souvisí také další již zmíněné téma, jímž je problematika bydlení, o kterou mají odsouzení zájem, přičemž obecně vykazují zvýšený zájem o individuální pohovory na toto téma. (I2). Z toho jednoznačně vyplývá, že nejčastějšími tématy, která sociální pracovník ve věznici s klienty řeší, jsou otázky finanční, které se týkají zpravidla hrazení výživného, problémů

plynoucích z exekucí a různých drobnějších dluhů a dluhových pastí (I1 – I6). Jelikož finanční zajištěnost a relativní stabilita je při běžném fungování, tedy vedle sociálního zázemí, alfoou a omegou, jsou tato témata pro klienty nejužitečnější (I1 – I6). Zároveň je mapování dluhů časově náročné, což při práci ve věznici je jednodušší, než při mapování dluhů s klienty, při terénní práci nebo v rámci sociálních služeb (I3).

Plynulý přechod z věznice do běžného života je jistě velkou otázkou a možná také svým způsobem filozofickým tématem. Informanté shodně uváděli, že se snaží zajistit hlavně to, aby se odsouzený měl kam vracet (I1 – I6). Tedy v tom nejzákladnějším slova smyslu. „*Snažíme se jim sehnat ubytování, nějaké azylové domy, v zimě noclehárny, abychom je nepustili jen tak na ulici... u lidí, kteří neměli možnost pracovního zařazení a jdou prakticky bez peněz, se snažíme je i vybavit potřebnou částkou na cestu*“ (I1). Dále se hovořilo o zajištění některé z forem sociálního bydlení a o předání kontaktů na sociálního kurátora v místě nového bydliště (I1, I2, I4, I5). Vedle sociálních kurátorů fungují v některých lokalitách také velmi účelně i všeliké neziskové organizace (I1). Čas od času sociální pracovník dokonce pracuje s odsouzeným v tom duchu, aby mu vysvětlil, jak se odsouzený dostane na nádraží nebo jak si vůbec koupí u pokladny lístek (I4). Je také tendence, aby v době, kdy je klient propuštěn, měl zajištěné osobní doklady (I6).

V celém procesu má sociální pracovník roli zprostředkovatele, poradce či také koordinátora (I1 – I6).

Shrnutí dílčího výzkumného cíle 1 - popsat pracovní náplň sociálních pracovníků ve vězení – z rozhovorů vyplynulo, že práce sociálních pracovníků je velmi pestrá a také komplexní. Začíná již na vstupním oddělení při prvním kontaktu s odsouzeným a končí až výstupním pohovorem s klientem. Mezi témata, která se v sociální práci ve věznicích řeší, patří zejména finanční situace (dluhy), zajištění osobních dokladů a platby výživného. Na co si však musí dávat sociální pracovníci pozor je účelovost jednání klientů, například když nepodloženě žádají o podmíněné propuštění. Důležitým tématem je také téma oběti, pokud je trestná činnost

generovala. Dle sdělení informantů je důležitou informací to, jak klient nahlíží na oběť.

Od sociálních pracovníků jsem se také snažil zjistit, co je pro ně v jejich práci nejnáročnější. Ve výpovědích se objevila sama pestrost práce, která spočívá ve věkovém rozložení klientů, tedy osob od 18 let do důchodového věku – tento fakt s sebou nese nutnost znát zákony napříč prakticky celým spektrem, od dětí, přes mladistvé, dospělé až po lidi v důchodovém věku. V neposlední řadě v souvislosti s prací sociálních pracovníků ve vězení myslet i na to, že jsou zvýšeně vystaveni riziku syndromu vyhoření oproti jiným povoláním. Je to patrně vlivem často velmi problematického přístupu heterogenní skupiny klientů s mnohdy neodpovídajícím postojem k vlastním osobním problémům. Po propuštění se informanté často setkávají s tím, že se klient do vězení vrací či o nich v lepším případě nemají žádnou zpětnou vazbu. Někdy od odsouzených dostávají informaci, že oni sami už nechtějí nic řešit, případně že nepociťují sebemenší zájem svou situaci jakkoliv měnit. Zvlášť problematické je také stanovení mantinelů a hranic vůči klientům samotným či obecně správná komunikace s nimi. Výjimečně se lze setkat i s názorem, že komplikovaná je také komunikace přímo s vedením věznice.

Osobně je pro mě jistým zklamáním skutečnost, že mnoho času zabere sociálním pracovníkům nutná a práci problematizující administrativa. Nicméně takováto byrokracie podle mého názoru odpovídá obecným současným nešvarům nejen v sociální práci.

Dílním výzkumným cílem 2 je **popsat spolupráci sociálního pracovníka ve věznici s dalšími subjekty.**

Spolupráce s dalšími subjekty probíhá jak uvnitř věznice, tak s externími subjekty. Uvnitř věznice probíhá spolupráce zejména s pedagogy, vychovateli, speciálními pedagogy, psychology (I1 – I6) a dalšími sociálními pracovníky (I6). Se sociálními pracovníky je myšlena spolupráce uvnitř i vně věznice. Vně věznice pak probíhá spolupráce s lékaři (I1), adiktology (I2), neziskovými organizacemi (I1 – I6), sociálními kurátory (I1 – I6), PMS (I1 - I6) a neziskovými organizacemi. Případně také spolupráce s externími zdravotnickými zařízeními (I5). Popisovanou

spolupráci hodnotí všichni informanté jako fungující, případně i jako nadstandardně fungující (I1 – I6).

Z tazatelských otázek vztahujících se k druhému dílčímu cíli vyplynulo, že sociální pracovníci věznic spolupracují s celou řadou subjektů, a to jak s kolegy z jiných oborů přímo ve věznici, tak s celou řadou státních i nestátních organizací vně věznice. Jedná se zejména o sociální kurátory, Probační a mediační službu a také neziskové organizace. Uvnitř věznice se jedná zejména o spolupráci s pedagogickými pracovníky, dalšími sociálními pracovníky, psychology, lékaři či adiktology.

Předposlední **dílčí výzkumný cíl** s pořadovým číslem **3** se zabýval tím, jaká je **pracovní doba sociálních pracovníků ve věznicích**. I1 uvedla, že pracuje od pondělí do pátku v rozmezí 6:30 až 15:00, 1x týdně pak 6:30 až 18:30, aby měli možnost konzultace i osoby, které jsou pracovníčně zařazeny. O víkendu nepracuje.

I2 naopak uvedla, že má tzv. pružnou pracovní dobu (9:00 až 14:00), ale vzhledem k tomu, že cca 80% vězňů je pracovníčně zařazených, přizpůsobuje svou pracovní dobu tomu, aby měli opravdu všichni možnost s ní konzultaci absolvovat.

I3 uvedla, že pracuje obvykle ve všední dny od 6:30 do 15:00 nebo od 8:30 do 17:00. Výjimečně však i o víkendech.

I4 uvedla *„pokud máme ranní směnu, od 7:00 a končí v 15:30 a máme samozřejmě i odpolední směny, které si můžeme naplánovat. A máme různé začátky těch odpoledních směn, například od 8:00 do 16:30 odpoledne, od 9:30 do 18:00. Nebo můžeme využívat i odpolední, kterou mají převážně vychovatele a ta je od 11:00 do 19:30. A víceméně odborní zaměstnanci komplexně, se v naší věznici střídají tak, aby každý den tam minimálně jeden z nich měl odpolední, aby nějaká odborná péče byla zajištěna vždy do těch 19:30. Chodíme i o víkendech, je to zpravidla jeden den o víkendu, takže jedna služba v měsíci, za kterou potom máme náhradní volno.“*

I5 sdělila, že běžná pracovní doba pro ni je 6:30 až 15:00, ale existuje možnost si pracovní dobu upravit podle toho, jestli odpoledne probíhá nějaká beseda nebo to

práce vyžaduje z jiných organizačních důvodů. Jiné než ranní směny I5 nařízené nemá.

I6 uvedl naprostou svobodu ohledně pracovní doby, pouze je vázaný dodržováním fondu pracovní doby – pracovník může do práce přijít v rozmezí od 6:00 do 9:00 a odejít po odpracování 8 hodin.

Většina informantů uvedla, že je se svou pracovní dobou spokojena, jedna informantka uvedla, že by pro ni byla primárně ideální kratší pracovní doba, než 8 hodin.

Jak bylo již zmíněno, administrativa zabírá velkou část pracovní doby. Obvyklé odhady, kolik času z pracovní doby zabere administrativa, se pohybují mezi 40 – 60 % (I1, I2, I5, I6) Zajímavým zjištěním byl fakt, kdy I3 sdělila, že jí administrativa zabere pouze cca 20 – 25 %. I4 naopak uvedla 80 %. Tento rozptyl výpovědí je opravdu překvapivý a přivádí mě k zamyšlení. Zůstává otázkou, kolik času tráví sociální pracovníci přímo prací s klienty. I1 sdělila pohotově, že se jedná o zbytek času uvedeného u předchozí odpovědi, tedy cca 40 %. I2 uvedla, že více než polovinu, I3 taktéž sdělila, že 50 %, I4 uvedla, že 20 (protože 80 % zabere administrativa), I5 hovořila o 40 % a I6 uvedl rozmezí 30 – 50 % podle aktuální situace.

K vyhodnocení **dílčího výzkumného cíle 3** lze shrnout jen několik poznatků, protože v této oblasti se objevily mezi informanty poměrně velké rozdíly, které jsou dle mého názoru zapříčiněny tím, že někteří pracovníci jsou sami schopni určit si prioritu ve své práci a zároveň plnit legislativní ukotvení i vnitřní standardy práce. Sociální pracovníci věznic mají ve většině případů práci povinně jen v pracovní dny a obvykle nepracují v režimu jiných než odpoledních směn. Co se vyskytuje sporadicky, je pružná pracovní doba. Dle mého je tento fakt poměrně neočekávaný, a to vzhledem k tomu, že se dnes jedná o poměrně běžný benefit pro zaměstnance. Co do obsahu náplně pracovní doby zabere administrativa pracovníkovi něco v rozmezí 20 – 80 % (obvykle kolem 50 %), k tomuto rozmezí je pak po zbývajícím čase realizována práce s klientem.

Poslední **dílčí výzkumný cíl 4** dával informantům velký prostor pro jejich vlastní názor. Tento dílčí cíl zjišťoval, zda mají sociální pracovníci **potřebu nějaké změny ve stávajícím systému**. I1 uvedla, že nejnaléhavěji vnímá nedostatky v péči o již propuštěné klienty, čímž se zvyšuje riziko recidivy. I5 vnímá intenzivně potřebu snížit administrativní zátěž sociálních pracovníků.

I2 sdělila, že by si přála více prostoru pro nejrůznější skupinové aktivity s odsouzenými, které by se zabývaly hlavně finančními otázkami, ale při stávající zátěži to není ona sama, ani ve spolupráci s jejími kolegy, schopna realizovat. Obdobně odpověděla I3, která by si ještě navíc přála vykonávat práci ve větším klidu.

Další myšlenkou bylo celkové zlepšení společenské úrovně sociální práce, která dle názoru I6 není stále vnímána rovnocenně například v porovnání s pedagogy či psychology.

Analýzou sdělených informací bylo zjištěno, že pracovníky trápí zejména jejich zatíženost, vnímání jejich profese ze strany dalších členů pracovního týmu a nedostatečně komplexní systém péče o osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody.

Analýza **hlavního výzkumného cíle, kterým bylo zjistit, jak je realizována sociální práce ve věznicích z pohledu vězeňských sociálních pracovníků** – k dosažení informací pro naplnění hlavního výzkumného cíle bylo využito čtyř dílčích výzkumných cílů, které jsou popsány v předchozím textu.

Z výpovědí sociálních pracovníků vyplynulo, že práce sociálního pracovníka ve věznicích je nesmírně pestrá a také obsáhlá, a to co se týče znalosti zákonů i institucí, prostřednictvím nichž je možné jednotlivé potřebné úkony zajistit – ať už se jedná o městské nebo obecní úřady, dopravní podniky, Úřady práce, Probační a mediační službu nebo i například Správu sociálního zabezpečení, nicméně tato paleta by byla samozřejmě ještě obsáhlejší. I přes fakt, že sociální pracovníci zastávají velkou část specifických a pro odsouzené nutných úkonů, cítí se sociální pracovníci v některých případech neadekvátně stavěni na nižší úroveň než jejich

kolegové z řad pedagogů či psychologů. Mám za to, že tento fakt může přispívat k syndromu vyhoření, ke kterému může v prostředí věznice docházet o to snáze, že pracovníci mnohdy netuší, co se s klientem děje po propuštění – navíc to vědí často pouze v těch případech, kdy se klient vrátí zpátky za brány věznice a kdy je tedy jejich práce svým způsobem částečně neúspěšná, což, přiznejme si, nemůže být uspokojující.

Jako neuspokojivá se z pohledu sociálních pracovníků jeví také jejich zatíženost, spočívající v tom, že kolem cca 50 % pracovní doby musí trávit pouze administrativou. Informace o procentuálním zastoupení přímé práce s klientem a administrativy se u informantů značně rozcházejí. Obdobně jako se informanté rozcházejí také v tom, co je pro ně na jejich práci to nejnáročnější – pro některé to byla přímá komunikace s klienty a nastavování jistých „mantinelů“ chování (což je svým způsobem jediná obrana proti účelovému jednání), pro jiné to byla naopak komunikace s nadřízenými a prosazování bazálních změn.

Na závěr bych rád uvedl, že se sociální pracovníci shodli na tom, co je pro sociální práci ve věznicích typické a potřebné – jedná se o řešení finanční a bytové situace, vedení klienta k odpovědnosti vůči případným obětem, zachování sociálních kontaktů vně věznice a často také otázka výživného či zajištění osobních dokladů. Na zmapování těchto témat mají obvykle sociální pracovníci poměrně dlouhý čas, protože s odsouzeným hovoří již při jeho nástupu, poté v průběhu a i před jeho propuštěním dochází k tzv. výstupovému poradenství.

S čím sociální pracovníci projevili spokojenost, je jejich pracovní doba, která je na jedné straně různorodá, ale na straně druhé v určitých ohledech plánovatelná a částečně flexibilní.

Vzhledem k informacím, které jsem uvedl na základě studia odborné literatury a které jsou uvedeny v teoretické části práce, pro mne bylo překvapivé a zajímavé, že v rámci spolupráce s vnitřními i externími subjekty, žádný z informantů neuvedl spolupráci s duchovními, kteří by věznice navštěvovali. V případě subjektů z neziskového sektoru pak byla patrná poměrně velká rozmanitost – což je pochopitelné vzhledem k tomu, že věznice se nachází v různých lokalitách.

6.1 Shrnutí výsledků empirického šetření

Výsledky empirického šetření přinesly z mého pohledu konkrétní a pestrou představu o každodenní pracovní náplni sociálního pracovníka ve věznicích, a to napříč celou Českou republikou. Z mých poznatků vyplývá, že tato práce je náročná co do mnohdy nejednoduché interakce s cílovou skupinou, tak do potřebných znalostí legislativních norem, do spolupráce v multidisciplinárním týmu i spolupráce s externími subjekty vně věznice.

Pokud se zamyslím nad informací, že administrativa zabere vedle přímé práce s klientem až 80 % času sociálního pracovníka, a připočtu-li k tomu ještě práci v rámci multidisciplinárního týmu či časově náročnou práci s externími subjekty, vyplývá mi závěr, že mnohdy zbývá opravdu malý prostor na samotnou práci s klientem. Samotná závažnost „životní situace“, v níž se odsouzení ocitají, kdy ve věznici pro řadu z nich nastává čas nutný k provedení „revize“ celého svého života, může daná zatíženost administrativou neblaze ovlivnit to klíčové, čemu se v ideálním případě má sociální pracovník věnovat.

V oblasti navrhovaných změn či vylepšení bylo z mého úhlu pohledu výstižně a správně zmíněno, že odsouzení potřebují po propuštění další návazné služby, které by jim pomohly vypořádat se také s životem mimo věznici.

Jistým pomocným prostředkem by v tomto bodě mohl být možná elektronický monitoring, který od loňského října zavedla do praxe PMS. Pro odsouzené, které v textu zmiňuji, by mohl být takový prostředek využitelný tehdy, kdy by byl jejich trest VTOS přeměněn či přehodnocen na výkon trestu domácího vězení. Pro aplikaci tohoto prvku je nicméně nutné zajistit stabilní bytové podmínky, a tak to není přijatelné řešení pro ty odsouzené, kteří o zázemí přišli či nemají finanční prostředky, aby jej získali. Z tohoto důvodu se pravděpodobně metoda monitoringu využívat u všech případů nebude. V návaznosti na to je vhodné poznamenat, co informanti opakovaně zmiňují, tedy myšlenku, že pro odsouzené je bytostně nejhorší, když se nemají kam vrátit – naproti tomu to, že vědí, že je někdo čeká za zdmi věznice na ně pak působí překvapivě motivačně.

Co je zjevným úskalím práce s odsouzenými je jejich účelové chování. Zamýšlím se nad tím, jak s touto skutečností mohou sociální pracovníci pracovat. Protože se jedná o téma velmi složité a pravděpodobně z velké části psychologické, protože je spjaté s manipulací.

Anne a Curtl Bartol (2014) ve své knize o kriminálním chování navíc hovoří o tom, zda je vůbec resocializace možná, protože zejména osoby, které se dopouští zvláště závažné trestné činnosti (což je prakticky synonymum pro násilné trestné činy). Hledají navíc faktory, které by předpovídaly to, že u konkrétního člověka dojde k tomu, že bude během života odsouzen pro násilný trestný čin. Dá se tedy odvodit také to, že resocializace některých osob bude pravděpodobně snazší než jiných, a u některých může být možná i neproveditelná vzhledem k hlubokému narušení jejich osobnosti. Přesto, že tuto teorii zde zmiňuji, jsem si vědom toho, že sociální práce by s touto teorií nebyla v souladu a navíc klíč k určování toho, kdo je „nenapravitelný“ nebude nikdy stoprocentní. Nicméně i tato teorie popisuje něco, co může být jednou z příčin syndromu vyhoření sociálních pracovníků. Jak popsali i informanté, ne vždy si kladně připouštějí, že jejich práce má smysl, a vzhledem k tomu, že u naprosté většiny osob nezjistí, jak po propuštění pokračoval jejich osud, a vidí jen ty, kteří se vrátili do VTOS, mohou mít dojem, že jejich práce žádné výsledky ani nepřináší.

Z empirické části práce vyvstalo prakticky to, jak velmi náročná je práce sociálních pracovníků ve věznicích, což částečně předestřela již teoretická část práce. Obě části tematicky propojuje hlavně neadekvátní zatíženost sociálních pracovníků věznic. Vedle neadekvátní zatíženosti se pak k náročnosti práce přidávají další faktory, které jsou popsány výše. V některých případech se k vysoké zatíženosti pracovníků přidává ještě náročná práce s klienty, někdy také s vedením či nepříliš vyhovující pracovní doba, v některých případech také o víkendech.

ZÁVĚR

Předkládaná diplomová práce s názvem Specifika sociální práce ve věznicích si klade za cíl popsat a přiblížit specifickou náplň sociální práce ve věznicích v České republice. Jak vyplývá již z názvu práce, pro výzkumné šetření se stali výzkumným souborem přímo sociální pracovníci věznic, jichž jsem se v rámci empirického šetření na vybraná specifika jejich práce dotazoval.

Teoretická část práce se zabývá vězeňstvím jako institucí. V našich podmínkách je vězeňství neodmyslitelně spjato s Vězeňskou službou ČR, která je dle zákona jako jediná kompetentní k zajišťování péče o odsouzené ve výkonu trestu odnětí svobody. Další kapitoly teoretické části se zabývají výkonem trestu odnětí svobody, což je prakticky nejprísrnější trest, kterému mnohdy předchází některý (nebo některé) z trestů alternativních. Pro alternativní tresty, jejich definice a také praktický výkon je nutné definovat úlohu a funkci Probační a mediační služby (PMS).

Vedle osob ve výkonu trestu odnětí svobody se ve věznicích nachází také osoby ve výkonu vazby. Tento institut je popsán k subkapitole 1.4. Další skutečností, kterou bylo nutné si uvědomit, je, že ve věznicích se nenachází pouze osoby dospělé, které je možné „zavřít do jedné věznice“. Mezi vězňenými osobami najdeme velké odlišnosti, ať už v míře nebezpečnosti, pohlaví, věku nebo v dalších méně patrných nuancích. Na tyto skutečnosti reaguje právě rozdělení věznic podle cílové skupiny, pro niž jsou určeny, tak také jejich vnitřní diferenciaci, což popisuje kapitola 2 a její podkapitoly.

Sociální práce ve věznici nachází své uplatnění u osob ve výkonu trestu odnětí svobody, tento fakt vyplývá ze samotné legislativní podstaty obou procesů. U osob, které jsou ve vazbě, nejde obvykle hovořit jasně o jejich vině, ale hledí se na ně do jejich odsouzení jako na nevinné. Není také jisté, jak dlouho ve vazbě budou, je proto těžké u nich počítat s možností kontinuální práce. Kapitola 3 se z těchto důvodů zabývá výhradně sociální prací ve výkonu trestu odnětí svobody, té je také věnována empirická část práce.

Hlavním výzkumným cílem empirické části bylo zjistit, jak je sociální práce ve věznicích realizována z pohledu vězeňských sociálních pracovníků. Hlavní výzkumný cíl byl rozdělen do čtyř dílčích výzkumných cílů. Jednotlivé dílčí výzkumné cíle se snažily popsat pracovní náplň vězeňských sociálních pracovníků, jejich spolupráci s dalšími subjekty uvnitř i vně věznice, dále také zjistit, jaká je pracovní doba sociálních pracovníků věznic a zjistit, zda vnímají v některé z oblastí své činnosti nutnost změny.

Výběr informantů proběhl na základě e-mailové žádosti, kterou jsem zaslal do věznic v rámci České republiky. Následně se mi podařilo sjednat provedení interview s šesti informanty, kteří pracují na pozici sociálních pracovníků v jednotlivých věznicích. Rozhovory byly provedeny přímo v prostředí věznic, což byla pro mne osobně také velmi silná zkušenost.

Z empirického šetření vyplynulo, že sociální práce ve věznicích je velmi náročná, a to co do oblasti znalostí, tak také co do psychické náročnosti. Je jasné, že celá řada odsouzených si s sebou do vězení přináší nejen svou trestní historii, ale zejména také historii osobní. V nejrůznějších kazuistikách se lze dočíst (např. Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2015), že odsouzení přichází do věznice se svým, často těžkým příběhem a „poškozením“ – může se jednat o osoby, které jsou z neúplných rodin, prošli ústavní výchovou, po které nebyli připraveni na běžný život, podle pravidel většinové společnosti apod.

I přesto, že práce sociálních pracovníků je nepostradatelná, mohou se někdy cítit sociální pracovníci vůči pedagogům či psychologům opomíjeně a méněcenně. K tomu se pak přidává také fakt, že často jsou jejich klienti nemotivovaní, nebo motivovaní ke spolupráci pouze účelově (aby se zvýšila jejich šance na podmíněné propuštění) a je náročné jim čelit a také nastavovat hranice. Vyčerpávající a náročné je také u těchto klientů nacházet smysluplnost své práce, když se velké procento z nich stejně znovu vrátí do výkonu trestu, což je posléze obvykle jedinou zpětnou vazbou, kterou pracovníci o klientech mají.

Jeden z informantů navíc uvedl, že se ve své práci setkává také s náročnou komunikací vůči vedení, kdy je nesmírně náročné prosadit některé bazální změny.

Zajímavé bylo také zjištění, které se týkalo poměru přímé práce s klientem a administrativy. V některých případech bylo zmíněno, že administrativa zabere 80 % času a práce s klientem pouze 20 %, v jiných případech naopak opačný poměr ve prospěch práce s klientem. Většina informantů se však pohybovala na rozmezí kolem 50:50.

Na závěr bych rád uvedl, že si nesmírně vážím všech, kteří sociální práci ve vězeňství vykonávají. I samotný fakt, který se může jevit jako banalita, že v průběhu pracovní doby u sebe sociální pracovník nemá svůj mobilní telefon, by mi bránil se soustředit a vzbuzoval ve mně obavu, zda se mým blízkým něco neděje, o čem nevím a budu schopen na to reagovat až např. po deseti hodinách.

Kapitola sama o sobě je bezpečnost při práci s vězněnými osobami. Často se setkávám s názorem, že pracovníci Policie, Vězeňské služby a dalších složek, si nezaslouží tzv. výsluhy. Po „exkurzi“, kterou jsem v rámci zpracování mé práce absolvoval, však s touto skutečností nemohu souhlasit.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BAROCHOVÁ, Eliška. O věznicích a výchově odsouzených v Česku [online]. 2012 [cit. 29-4-2019]. Dostupné také z: http://www.socialniproce.cz/soubory/sp2_2012_web-140701130132.pdf

BARTOL, Anne a BARTOL, Curt. *Criminal Behavior: A Psychological Approach*. Boston: Pearson, 2018, ISBN 9780132973199.

ČERNÍKOVÁ, Vratislava. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, 244 s. ISBN 978-80-7380-138-0.

ČESKO. Zákon č. 108 ze dne 2006 o sociálních službách a o změně dalších zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2006, částka 37, Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>

ČESKO. Zákon č. 111 ze dne 14. března 2006 o pomoci v hmotné nouzi a o změně některých zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2006, částka 37. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-111?text=o+pomoci>

ČESKO. Zákon č. 141 ze dne 29. listopadu 1961 trestní řád a o změně dalších zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1961, částka 66. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-141?text=trestn%C3%AD+%C5%99%C3%A1d>

ČESKO. Zákon č. 155 ze dne 30. června 1995 o důchodovém pojištění a o změně některých zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1995, částka 41. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1995-155?text=z%C3%A1kon+o+d%C5%AFchodov%C3%A9m>

ČESKO. Zákon č. 169 ze dne 30. června 1999 o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1999, částka 58. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-169?text=v%C3%BDkon+trestu+odn%C4%9Bt%C3%AD+svobody>

ČESKO. Zákon č. 218 ze dne 25. června 2003 o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2003, částka 79, s. neuvad. Dostupný také z: <http://ssob.info/wp-content/uploads/2015/01/Z%C3%A1kon-%C4%8D.-218-2003-Sb.-o-soudnictv%C3%AD-ve-v%C4%9Bcech-ml%C3%A1de%C5%BEe.pdf>.

ČESKO. Zákon č. 262 ze dne 21. dubna 2006 zákoník práce a o změně dalších zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2006. částka 84. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-262?text=z%C3%A1kon%C3%ADk+pr%C3%A1c>

ČESKO. Zákon č. 293 ze dne 10. listopadu 1993 o výkonu vazby a o změně některých dalších zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1993, částka 74. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-293?text=o+v%C3%BDkonu+vazby>

ČESKO. Zákon č. 3 ze dne 21. listopadu 2002 o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech). In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2002, částka 2. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-3?text=o+c%C3%ADrkv%C3%ADch>

ČESKO. Zákon č. 40 ze dne 8. ledna 2009 trestní zákoník a o změně dalších zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2009, částka 11. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>

ČESKO. Zákon č. 43 ze dne 30. ledna 2013 o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů). In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2013, částka 20. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2013-45>

ČESKO. Zákon č. 555 ze dne 17. listopadu 1992 o Vězeňské a justiční strážci České republiky a o změně dalších zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1992,

částka 112. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-555?text=z%C3%A1kon+o+justi%C4%8Dn%C3%AD+str%C3%A1%C5%BEi>

ČESKO. Zákon č. 99 ze dne 4. prosince 1963 občanský soudní řád a o změně některých zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1963, částka 56. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1963-99?text=ob%C4%8Dansk%C3%BD+soudn%C3%AD>

DAVIDOVÁ, Ivana et. al., *Metodická příručka pro sociální kurátory a metodiky prevence*. [online]. 2010 [cit. 15-2-2019]. Dostupné z: http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/metodicka_prirucka.pdf

DRAŠTÍK, Antonín. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, ISBN 978-80-7478-790-4.

FISCHER, Slavomil. *Sociální patologie: propedeutika*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 2006, 144 s. ISBN 80-7044-812-1.

Generální ředitelství VS ČR. *Výkon vězeňství* [online]. 2019 [cit. 2-2-2019]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/o-nas/vykon-vezenstvi/>

GULOVÁ, Lenka a Radim ŠÍP. *Výzkumné metody v pedagogické praxi*. Praha: Grada, 2013, 245 s. ISBN 978-80-247-4368-4.

HANZELOVÁ, Jiřina. *Sociální práce ve vězeňství* [online]. 2018 [cit. 20-12-2018]. Dostupné také z: <http://socialninovinky.cz/novinky-v-socialni-oblasti/557-socialni-prace-ve-vezenstvi>

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016, 437 s. ISBN 978-80-262-0982-9.

KUJEVSKÁ, Lenka a Martina, DUNDROVÁ. *Penitenciární sociální práce před propuštěním odsouzeného na svobodu* [online]. 2012. [cit. 1-1-2019]. Dostupné také z: <http://www.socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=1&clanek=401>

LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007, 114 s. ISBN 978-80-86920-24-5.

LEŠKOVÁ, Lýdia. *Sociálny pracovník v penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti*. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2013, 135 s. ISBN 978-80-263-0554-5.

MATOUŠEK, Oldřich a Alois KŘIŠŤAN. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013, 570 s. ISBN 978-80-262-0366-7.

MATOUŠEK, Oldřich. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013, 570 s. ISBN 978-80-262-0366-7.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003, 287 s. ISBN 80-7178-549-0.

Městský úřad Frenštát. *Práce s osobami ve VTOS a po propuštění z výkonu trestu* [online]. 2017 [cit. 30–12-2018]. Dostupné také z: <https://www.mufrenstat.cz/prace-s-osobami-ve-vykonu-trestu-odneti-svobody-a-po-propusteni-z-vykonu-trestu/d-206011>

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Sociální práce ve vězeňství* [online]. 2015 [cit. 10. 10. 2018]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/files/clanky/23236/DL-vezenstvi.pdf>

MUNKOVÁ, Gabriela. *Sociální deviace: přehled sociologických teorií*. Praha: Karolinum, 2001. 134 s. ISBN 80-246-0279-2.

PMS ČR. *O nás* [online]. 2019 [cit. 23-2-2019]. Dostupné také z: <https://www.pmscr.cz/o-nas/>

PMS ČR. *Parole a dohled nad podmíněných propuštěním* [online]. 2019 [cit. 21-2-2019]. Dostupné také z: <https://www.pmscr.cz/parole-dohled-nad-podminene-propustenymi/>.

PRŮCHA, Jan a Jaroslav VETEŠKA. *Andragogický slovník*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, 320 s. ISBN 978-80-247-4748-4.

PRŮCHA, Jan a Jaroslav VETEŠKA. *Andragogický slovník*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, 320 s. ISBN 978-80-247-4748-4.

RASZKOVÁ, Tereza a Stanislava HOFERKOVÁ. *Kapitoly z penologie I*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013, 125 s. ISBN 978-80-7435-264-5.

Sborník II. Studentská konference na téma: Sociální práce v zařízeních výkonu trestu: Hradec Králové 12. 1. 2012. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012, 78 s. ISBN 978-80-7435-215-7.

SCHREIBER, Hermann. *Trest smrti v dějinách lidstva*. Praha: Naše vojsko, 2008, 166 s., 32 s. ISBN 978-80-206-0975-5.

SOCHŮREK, Jan. *Kapitoly z penologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007, 77 s. ISBN 978-80-7372-204-3.

ŠČERBA, Filip a Bronislava COUFALOVÁ. *Efektivita sankcionování mladistvých*. Praha: Leges, 2016, 318 s. Teoretik. ISBN 978-80-7502-131-1.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007, 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

Veřejný ochránce práv. *Zpráva z návštěvy zařízení* [online]. 2016 [cit. 23-4-2019]. Dostupné také z: https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ESO/11_2016_NZ_zprava_z_navstevy_zarizeni.pdf

VS ČR – Vazební věznice Praha Ruzyně. *O nás* [online]. 2019 [cit. 12-1-2019]. Dostupné také z: <https://www.vscr.cz/vazebni-veznice-praha-ruzyne/o-nas/vykon-vezenstvi/>

VS ČR – Věznice Nové Sedlo. *Sociální práce ve vězeňství* [online]. 2019 [cit. 23-2-2019]. Dostupné také z: <https://www.vscr.cz/veznice-nove-sedlo/novinky/socialni-prace-ve-vezenstvi/>

VS ČR – Věznice Světlá nad Sázavou. *Základní informace*. [online] 2016 [cit. 23-11-2018]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/veznice-svetla-nad-sazavou/o-nas/zakladni-informace/>

VS ČR – Věznice Valdice. *Zaměstnávání odsouzených v roce 2018* [online]. 2018 [cit. 23-12-2018]. Dostupné také z: <https://www.vscr.cz/veznice-valdice/novinky/zamestnavani-veznu/zamestnavani-odsouzenych-v-roce-2018/>

VS ČR – Věznice Všehrdy. *Základní informace* [online]. 2019 [cit. 23-2-2019]. Dostupné také z: <https://www.vscr.cz/veznice-vsehrdy/o-nas/zakladni-informace/>

VS ČR – Věznice Znojmo. *Podané ruce ve znojemské věznici*. [online] 2011 [cit. 10-11-2018]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/veznice-znojmo/novinky/spoluprace-s-obcanskym-sektorem/podane-ruce-ve-znojemske-veznici/>

VS ČR – Věznice Znojmo. *Spolupráce s občanským sektorem* [online]. 2019 [cit. 18-1-2019]. Dostupné také z: <https://www.vscr.cz/veznice-znojmo/novinky/spoluprace-s-obcanskym-sektorem/socialni-prace-ve-veznici/>

VS ČR. *Statistická ročenka* [online]. 2018 [cit. 18-1-2019]. Dostupné také z: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2019/05/Statistická-ročenka-2018.pdf>